

ОТИСЦИ У ВРЕМЕНУ **ФРАГМЕНТИ**

Године борбе осављају бреме доказа, историјску реалност збивања, али и појединачна сећања учесника. Оно игто се Догађало има своје трајање: патње, као и неке срећне околности. Памте се иницијативе, храбри чиновници, као и тренуци у којима је људског бескрајно важна, као и храброст, а често и више. Она је не ретко највише и најваљаније људско мерило. Али, док историја и документи бележе објективне и мање или више целовите токове, постоје фрагменти и отисци у времену који имају свој другачији начин значења. Стога су отисци у времену својеврсна надопуна слике строја и борбеног пута Девете, њених претеча, пожртвовања и борбе целог народа Тимока и Крајине, различитих сграна и својстава укупног живота.

Насгојећи да фраменти буду и дужи и краћи, према свом ритму значења, сликовити, одабрали смо један део сегмената из раније објављених књига о Деветој. Али велики број тренутака ликовима, збивањима и борцима оживљавали смо и писали као лична сећања многих од нас у време припреме саме књиге. Њихова врлина требало би да буде, и надамо се да јесте, утврђивање вредности борбе, а и доказ духа и смисла за шалу — без којих се такође није могло живети и борити се...

Бранко Пеировић

БИТКЕ И ЉУДИ

Скица за слику Чеде Кецмана

НАШ КОМАНДАНТ ДЕВЕТЕ

Ко је био командант Девете српске бригаде Јован Кецман Чеда?

Да ли човек од јунаштва кога зрно не бије? Чврст командант од енергије и неумора?

Да ли шумски радник и војнички самоук? Резервни поднаредник који се лагано пео партизанским командним лесгвицама?

Или је, пак, што се војничке спреме тиче, као што су четнички znalци са сигурношћу тврдили, иза „лажног" имена стајао краљевски капетан, мајор који је био први у рангу у својој генерацији?

Па шта, ако је био (а мора да је био по дару и умећу командовања не само мајор него и пуковник ђенералштаба)?

Ако о свом команданту знаш само најлепше и најбоље: да је био омиљен, храбар, да се извукао ноћу са својих девет другова и два „брна" из појате близу села Јабланице код Бољевца коју су опколили (наравно, после издаје) осамнаест Немаца и десет Бугара; да је после те борбе причао само о храбрости својих старих другара: омладинца Мирка, који му је био помоћник на пушкомитралезу (и који ће доцније пасти јуначки на Буковику), Рудара пушкомитралесца, Петка и осгалих; да су борци по пиштању шмајсера знали да је њихов командант Чеда крај њих; да су под Чедином командом код Трубарева неколико стотина партизана натерали у бегство 7.000 четника; да је био на челу колоне када је Девета улазила у Зајечар док су меци звиждали окол; да је, улазећи у Градачац са трећим батаљоном своје Девете под борбом са четницима клечао сам, испред батаљона, пуцајући на шумарак у коме су били четници и да је, тик уз њега, непријатељски метак пресекао суву стабљику; да кад легне у снег поред „пулимљота" и за тренутак смени пушкомитралесца борци крајичком ока гледају како то ради командант Чеда; да је... и тако даље. **АКО ТО СВЕ ЗНАШ, ЈЕР СИ СВОГ КОМАНДАНТА ГЛЕДАО, СЛУШАО, ДОЖИВЉАВАО** из ДАНА у ДАН, из МЕСЕЦА у МЕСЕЦ, реци о њему и нешто лоше! Нађи, измисли кап његове себичности, неку арогантност, подсмех за кукавице... било шта.

Данас после педесет година људи не верују превише чистим, згуснутим причама о умећу, храбрости, омиљености. Јесге, да је кроз Девету српску ударну бригаду прошло око пет хиљада бораца којима је Јован Кецман Чеда

командовао. Али рат и време учинили су и чине своје и мало је преживелк бораца сведока. Млађи који ће читати, деца бораца и сви други помислиће да ј свака прелепа реч о било ком човеку помало неистинита, или бар претерана

Писац ових редова, и сам борац Девете, мало је знао о свом командаш бригаде (јер је кратко време био у бригади). Пажњу му је привукао портре „Наш командант“ у часопису „ДЕВЕТА БРИГАДА“, бр. 1 и 2, стр. 4—5 од 11. мар 1945, на годишњицу Бригаде.

Ево кратког разговора са аутором овог портрета „Наш командант“ - који се, иначе, није потписао. Разговор је вођен стицајем околности, 11. мар 1995.

— Колико је портрет, или боље скица портрета тачна, исгинита?

— Описао сам га како сам га тада видео, како смо га сви видели, и портре ми је драг. Али није сасвим тачан, није до краја истинит.

— Није испољавао толику храброст? Питам, је ли тачно да га зрно ни хтело?

— Није сгвар у томе ... Све је то тачно, у длаку. За годину дана о којши говоримо, било је небројено битака. Од 1. августа 1941. када је ступио у Б< љевачки партизански одред, па на даље, Кецман је био борац, пушкомитраљ< зац, десетар, водник, командир чете, командант одреда, командант батаљон заменик команданта Девете бригаде. Од 22. маја 1944, тј. одмах после погиби команданта Бригаде Василија Ђуровића Жарког (проглашеног за народне хероја), командује Бригадом. Кадгод је требало решити неку ситуациј охрабрити, показати током борбе како треба да се пуца на непријатеља I митраљеза у некој датој ситуацији, Кецман је то чинио. Остао је на чеJ Бригаде до краја рата, док није отишао на школовање у СССР.

— Шта онда ниси рекао? У чему си му осгао дужан?

— Било је много храбрих људи у Деветој, многи су се излагали опасност давали пример у свакој прилици, и гинули. Погинули су пет команданата бат љона, један комесар Бригаде, један заменик команданта, број командира че! који су изгинули и не може се набројати. У храбрости која их је носила они с често, више јуришали него што су водили чету, јединицу ... Промењена су ТЈ политичка комесара, три начелника штаба Бригаде, три заменика начелника Било је много дивних људи, омиљених, али многи су дуго осгали партизанс команданти иако је ратовање сгално еволуирало. Уз све друге врлине, има јо! једну, изнад других: командант Чеда је први, најдаровитије, прешао са парт] занског на војничко ратовање. Био је прави командант на коме се Девет могло позавидети.

— А био је на почетку устанка ... ?

— Шумски радник, резервни поднаредник, борац партизанског одреда маштар о људској једнакости и бољем животу, комунист...

— Да ли би још нешто требало додати о команданту Чеди?

— Да, мислим да би још нешто требало додати: године 1968, био је 28. ју позвао ме је телефоном да се одмах нађемо на Ташмајдану. „Звао сам да I упитам“, рекао ми је: „Хоћемо ли да идемо заједно са студентима?“

Нажалосг, Јован Кецман Чеда није више међу живима.

Ослобођен и опет поробљен град

БОРБА ЗА ЈЕЧАР

Борба је почела одмах.

Прво је Четрнаесга бригада заобишла град, ушла 6. септембра у село Звездан и растерала четнике, прогонећи их даље ка Николичеву. За то време Седма бригада приближавала се Краљевици и центру града од Шљивара, борећи се са четницима, љотићевцима и Немцима. Девета бригада је исгерала немачка обезбеђења у Грљану, а потом кренула да затвори излаз из града с десне сгране, према Неготину.

Седма бригада заусгављена је на прилазима Краљевици. Увече је напад поновљен, и бригада се попела на врх великог парка. Доле, надомак реке, лежао је у зеленилу утонули град, пун непријатељских војника, али и са готово читавим својим становништвом.

Четрнаесга бригада задржала се у борби са четницима око Николичева. Увече је изашла на Бели брег. Њена два батаљона напала су варош. Даље од Црног Тимока нису прошли. Девета бригада очисила је Грљан и кренула ка Великом Извору. Њени батаљони су пресекли друм Зајечар — Неготин у ноћи 6/7. септембра.

У вароши је 6. септембра поподне очекиван напад савезничке авијације. Народ се склонио дубље у подруме, а улице је преплавила војска. Немачки сарадници и шпијуни паковали су кофере. Неки су се још надали да ће Немци одбранити град. Заједнички напад бригада 23. дивизије требало је да почне 7. септембра у 3 часа после поноћи.

Седма бригада је уз помоћ артиљерије заузела утврђену Краљевицу, после неколико жестоких јуриша и противјуриша. Четрнаесга бригада која се пробила у варош, морала се у току дана привремено оријентисати према четницима који су с леђа ударали од правца села Николичева. У противналету су четници разбијени. Погинули су командант Иванковачког четничког корпуса и двојица команданата бригаде.

За то време у Зајечар се преко Звездана пробио део колоне од 7 немачких тенкова и 12 камиона са пешадијом. Долазили су из Бора. Тај део фронта био је разређен због борби Четрнаесте бригаде са четницима.

Девета бригада закаснила је са нападом и тек у 5 часова ујутро 7. септембра стигла до првих градских кућа, друмом из правца Великог Извора. Кроз јутарњу маглу Први батаљон бригаде прегазио је немачко обезбеђење на мосту преко Тимока и у јуришу доспео све до центра вароши. Батаљон је заусгављен надомак Крајскокомандантуре, где су Немци били у бетонским бункерима.

За њим је требало мало касније да пође Други батаљон на положај према пешадијским касарнама. У Првом батаљону, који се сам нашао усред великог непријатељског гарнизона, запазили су да јењава пуцњава са Краљевице и од Белог брега. Из околних зграда патроле су доводиле заробљене Немце.

Немци су се сада прегруписавали, јер су им главне снаге дотле биле окренуте према центру напада, ка Краљевици, где је дејствовала Седма бригада дивизије. Захватили су са свих сграна Први батаљон Девете бригаде, углављен усред градског одбрамбеног положаја. У овом батаљону су у току десет минута погинули 4 водника и десетара, који су покушали да уђуткају

немачки бункер чија је ватра спречавала слободније маневрисање. Више] рањенике нису могли износити.

Морал код бораца није опадао. Курири који су послати до игтаба брига, донели су вест „да се напад одлаже“. Али нико није ни помишљао на повлачење. Грађани Зајечара из улица у којима се забарикадирао батаљон исгрчавали из подрума, прихватили рањенике, преносили муницију.

Немци су у 10 часова извршили противнапад борним колима.

То је поколебало фронт који је држало 150 бораца. Почели су се повлачити ка периферији града. Али група бомбаша са Алексом Станисављевићем Петром Војводићем и Живком Бибићем је на левом крилу засула борна ко. бомбама и положај је повраћен. За то време је Други батаљон бригаде прод] на левом боку и напао непријатеља у пешадијским касарнама. У борбу уведен и Трећи батаљон. Седма и Четрнаеста бригада удвогручиле су прит сак и цела дивизија навалила је свом снагом. Немачке трупе почеле су повлачити пред тим нападом. У 13 часова минобацачи Девете бригаде зап лили су из непосредне близине зграду Крајскокомандантуре. Други батаљ< Девете бригаде заузео је, на јуриш, пешадијске касарне. Кроз дим који надвио над градом кружио је немачки авион; вероватно је дошао са намером, спасе више официре.

После 30 часова борбе, 7. септембра око 16 часова нај&ећи део града б) је ослобођен...

По наређењу Штаба дивизије, сви погинули партизани пренети су 8. септембра до подне у град. Сахрана је била заказана за 13 часова. Убрзо се] погребу окупило преко пет хиљада људи из града и околних села.

У 17 часова исгог ^ана, после сахране палих бораца одржан је на трг> Зајечару велики митинг коме је присуствовало преко 10 хиљада људи из 3 јечара и околине.

У међувремену, док је још трајао збор, стигле су лоше вести: надирале веће немачке снаге од Ниша у циљу сгварања фронта према наслупању Црвје армије. Решено је да се становниигтву на крају митинга саопштги новонаста. ситуација. Завршени збор се брзо растурао, а у току ноћи између 8. и септембра највећи део становниптства повукао се из града према околним сел ма, која су била изван главних комуникација вероватног надирања немачк снага.

Девог септембра пресгала је да функционише ова прва Команда једн великог места у Тимочкој крајини. Она је успешно деловала 48 часова. Немачке снаге које су се, стално маневришући ка северу и југу, задржале Зајечару још цео месец дана, нису имале више никаквог ослонца у опустелс граду. Немци чак нису ни покушавали да успосгаве било какву цивилну влас

Штаб Двадесет треће дивизије 9. септембра упутио је команданту н мачке јединице на комуникацији Књажевац — Зајечар позив на предају.

Из књиге „Тимочка крајина“

Са Немцима на удаљености од осам метара

ОБРАЧУН У ГЛАВНОЈ УЛИЦИ

Нерадо причам ову причу, јер ми личи на нешто познато што сам чуо од других, на филм који сам гледао...

Испричаћу је.

Пробијамо се улицама Зајечара у главну улицу и командир нас распореди, баш у њој; први вод оде ка центру, други ка касарни.

Неки жандарми су пуцали и склонили се.

Око два до три сата доцније нека брза кола изишла су из касарне и завила за оближњу кривину пре него што сам успео да реагујем.

Онда се појави неки официр на коњу — скинусмо га.

Убрзо, чује се пуцњава. Нека група немачких војника наоружана до зуба, изјури из касарне и све трчећи крену ка нама.

Држао сам прсг на пушкомитраљезу, на дугмету за рафално пуцање, и себи сам говорио: не смем пре времена да пуцам. Морам да чекам и понављао као да читам из неке књиге коју сам дуго у себи писао: чекам за себе, за оца у ропсгву, мајку и брата у затвореном Београду, друга Нешу, који је интерниран у Немачку и тамо страдао, за друга Ивана Бајића који је стрељан и Полкића који је такође стрељан у Јајинцима, за побијене другове...

И усред те неисписане странице коју сам знао напамет, већ негде око половине, или раније, Немци су се примакли на 7 до 8 метара, а ја сам рафално пуцао. Иза Немаца је био зид, малтер је прштао, летео креч, прашина, бела непрозирна завеса. Испалио сам два шаржера по 32 метка, убацио трећи а помоћници су отрчали по нову муницију.

Одједном сам осетио да ништа око мене више не звижди. Застао сам, јер се све стишало. Смрт се увек стишава на сабласан начин. Тек када се слеже онај најфинији прах, слика се рашчисгила — то је то што кажем као на филму — на тлу, међу разбијеним циглама, камењем, лежала је гомила Немаца, једни преко других.

Моја три помоћника (имао сам тада тројицу): Косга из Ниша, Видоје из Вратарнице и Божа из Смедовца стајали су неми као и ја. Немци су били далеко бројнији од нас, да нисмо били веома сгрпљиви и реаговали на време, ситуација би била обрнута: ми бисмо лежали пред њиховим ногама, у прашини и малтеру...

Наишао је командант батаљона стегао нам руке, и послао нас онако запрашене у Бражогрнац да се оперемо и одморимо... ако има одмора...

Милан Бурђевих

Виђење из енглеске војне мисије

КАКО ЈЕ ЗАЈЕЧАР ДОЖИВЕО МАЈОР СЕНДИ ГЛЕНД

Међу многим погледима на град Зајечар и његово ослобођење, посеб занимљив извештај који је шеф енглеске војне мисије мајор Сенди Гленду путио 11. септембар 1944, свом вишем центру.

„1. Ово што следи су лична запажања извора о догађајима после зау' мање Зајечара:

а) Зајечар је непресгано окупиран од стране знатних немачких и бугтских снага и с обзиром на близину Бора сматран од великог локалног значаја. Он је такође био седиште четничког корпуса под Љубом Јовановићем и двоцом злогласних команданата бригада — Бором Станисављевићем и „Кенто* Ту су такође биле сгациониране Недићеве и Љотићеве трупе.

б) Иако су немачки штабови побегли осгало је обиље доказа о њихов] врло блиским личним односима са четницима, као што су потписане фотграфије, визит - карте и писма.

ц) Није било никакве сумње у погледу искрености добродошлице којом грађани свих класа дочекали партизане. Тешко да је икада било веће ОЈ шевљење. Отворена четничка колаборација и њихово опигте понашање би је сурово осуђено.

д) Партизански говори наглашавали су потребу потпуног јединства и нужност да се све усредсреди на избацивање и уништење непријатеља. Г мињање краља било је срачунато на то да се задобије поверење монархис али су дали јасно до знања да неће дозволити да се Југославија врати реакционарним пут.

е) Појава британске мисије за време церемоније наишла је на велико одушевљење".

Из књиге Тимочка Крајина"

Из борбе у борбу

СМРТ СЕКРЕТАРА ОК

Дуче, 20. октобра, у борби са држиновским зликовцима погинуо је др Миодраг Станимировић Душко јуначком смрћу у првом борбеном сгроју. Е] укратко, како је дошло до овог догађаја.

Двадесетог октобра осванули смо у једној појати између села Вратарш Боровца и Заграђа. Како нисмо ноћу спавали — легли смо. Нисмо спавали два сата, кад око пола девет јави осматрач да према нама иду у стрелце д { жиновци. Другови партизани су одмах изашли из појата а и ми с њима и пош смо у сгрелачком сгроју према држиновцима који су већ отворили ватру. Др Душко је одмах био међу првима са машингевером. Другови су га упозоравали да се не истрачава. Међутим, он се није много обазирао на то. Пошло се јуриш против дражиноваца који су били заузели заклоне и тукли из митраље. Душко је пуцао из машингевера и истрчао на брисани просгор вичући: „Напр други! Ура!" Кад је осетио да га крвници туку из митраљеца он је легао, а

9 у лежећем ставу био је изложио ватри. И десило се ето оно што је нашу лартијску организацију много погодило и осакатило. Куршум га је погодио у шчму тако да је убрзо издахнуо..."

*Из извештаја Живана Васиљевића, члана ОК КПЈ,
Покрајинском комитету Србије*

Догађај који је одјекнуо Србијом

ПАРТИЗАНСКИ ВОЗ

Ујутру, 25. октобра 1943. батаљон је при повратку ка југу стигао у село Грнавац. У штабу се, иначе, већ припремала једна већа акција како би се борци набдели муницијом. Одлучено је да се у једној истој ноћи смелим маневром гападу све бугарске посаде на железничкој прузи Зајечар — Прахово. Раунало се са великим војничким и политичким ефектом оваквог подухвата.

Приликом разраде плана командир Друге чете Ђорђе Вујић добио је адатак да са ударном групом, после савлађивања отпора у Трнавцу, поседне ошпански вагон до локомотиве и да на свим даљим станицама ломи отпор епријатеља. Начелник штаба Зајечарског партизанског одерда Воја Јеленкоић узео је под своју комаду локомотиву, с тим да води рачуна да се она на вакој станици заусгави тако да ударна група има што бољи положај за напад. Тесна десетина добила је наређење да одмах после изласка воза из Трнавца окуида телефонске везе са Зајечаром. Један борац требало је да контролише селезничке службенике, који ће преко станичног телефона редовно обавегавати остале станице о кретању воза као да је све у најбољем реду.

У први мрак батаљон је тихо кренуо према станици. Ваљало им је прећи >ш око пет стотина метара. Ретки стрељачки строј опрезно је прилазио прузи. Торали су осгати незапажени све до последњег тренутка, а ипак прићи близу а им воз после кратког задржавања не би умакао.

Тада је у мраку шикнула светлећа ракета. У проређеној шуми кукуруза артизани су остали незапажени. Пругу су осветљавали само шкиљави станини фењери. Бугари су са досадом шетали испред станичне зграде. У даљини се уло потмуло хуктање локомотиве и шкрипа вагона. Још једна ракета из угарског бункера осветлила је терен. Онда је у станицу ушао воз пун пирита бакра. На крају је било и неколико путничких вагона.

Борцима је осгало још око 200 корака. Композиција је већ кретала даље а Неготину, када су двојица у пуном трку, као закаснили путници, ускочили зд машиновође.

Воз је поново стао.

За кратко време цео задатак је био извршен. Сваки борац тачно је обавио зверени му посао. Само један једини метак сгигли су да испале забезекнути угари. „Због маневра и истовара каснимо 15 минута“⁴⁴ —јавио је свом колеги I станици у Чокоњару шеф станице, окружен партизанима. У возу су раружана три жандарма и два Немца. Вагони поседнути борцима батаљона ^енули су пругом нормалног колосека Ниш — Прахово, од Трнавца ка Негтину. Збуњени путници једва су проговарали. Почеле су шале на рачун >сплатне вожње и вишемесечног пешачења. Само су ћутали, у Трнавцу заробени, пресрғављени Бугари.

Чувари пруге су уз пут прописно поздрављали захукталу композицију. У Чокоњару воз је стао тачно по партизанском плану, иако је шеф енице, не знајући у чему је сгвар, давао фењером сигнал машиновођи да композиција помери још који метар напред. Без метка су ухваћена десетори Бугара.

У Табаковцу се све поновило. Готово на исти начин. Гомилали су заробљени бугарски војници.

У Бруснику је ударна група као и свуда прво јурнула на станицу, а није знао да се још око 50 бугарских војника налази у оближњој згради, оббеђеној рововима. Почела је борба прса у прса. Бугарима је у борби отет јед „шарац“, а три војника су убијена. Остали су се жестоко бранили. Бледи Неготина са бугарским гарнизом била је опасна за мали батаљон, посаде осталим станицама, већ су алармиране, а задатак је ионако био извршен. Ломотива је затим погурала целу композицију назад.

Заробљене Бугаре су, без униформе и оружја, протерали исте ноћи пре леденог Тимока, у таму оближњег села с друге стране границе. Обећавали као и обично са много речи, да се „неће више никада вратити...“

Из књиге „Тимочка крајина“

Тренутак Срете Вучковића Младена СКОК ОД НЕКОЛИКО ДЕЦЕНИЈА

Сретен Вучковић Младен, родом из Доњег Милановца, правник широкултуре и политичког образовања, првоборац, као да се држао најрадије Јанавских вода. Његово име се везује за Мајданпечки и Крајински одред, па свега. Благе нарави, покушавао је да делује разлогом и у тежњи за ашафашистичким повезивањем различито оријентисаних снага, слободније се кретао и био хапшен од четника. Али његови партизани су га ослобађали на време. Био је секретар среског партијског руководства за срезове према Дунаву Крајини. При стварању новог Мајданпечког партизанског одреда, уз непосредну помоћ Љубе Нешића, члана ОК КПЈ Зајечар, командант одреда Сретен Вучковић.

Не упуштајући се у све окршаје и перипетије, треба рећи да је Сретен Вучковић, када је одред упао 17. септембра у четничку заседу, био заробљен са 17 бораца. Али хитном акцијом Крајинског партизанског одреда заробљени партизани су ослобођени у нападу на четнике у селу Црњајки.

Осма чета Звишког партизанског одреда у којој су преовлађивали борци из рудника и околине Мајданпека, средином октобра попалила је архиве и масовним зборовима растурила преосгале општинске управе у околним селима. На њеном челу је био Сретен Вучковић. Непријатељ је држао само Доњи Милановац.

У селу Дебелом Лугу, на челу Осме чете Сретен Вучковић деловао заједно са партизанском месном четом од три вода.

Мештани Дебелог Луга представљали су необичне сељацима једног минута времена. Ни куће у којима су становали ни земља коју су обрађивали нису им припадали. Све је то некада било власништво краљице Наталије Обреновић*

која је земљу и куће поклонила Београдском универзитету, и тек у октобру 1941, када је Осма чета ушла у село, уз учешће управника свих кућа и земље, сарадника НОП-а Данила Тодоровића, попаљене су земљишне књиге и проглашено да „земља припада ономе ко је обрађује...”

Био је то радостан дан правника и партизана Сретена Вучковића Младена. У једном дану скок од неколико деценија.

Суочавања с Немцима

ПОСЛЕДЊА БОРБА КОД ГОРЊАНА

У повлачењу из источне Србије део немачких јединица нашао се почетком октобра пред фронтом распоређене 23. и 25. дивизије НОВЈ. Немци су настојали да на Мирочу и Дели Јовану нађу могућност за пробој правцем Жагубица — Петровац ка Београду. Према Горњану кретала се кроз непрестане борбе немачка јединица „Штетнер” која је бројала 3.000 до 4.000 војника.

Око Горњана Немци су изградили ровове и осигурали пут од села ка Врацу, у очекивању напада 23. дивизије и покушаја опкољавања.

У припремама за борбу код Горњана Штаб 9. бригаде посгавио је 1, 2. и 3. батаљону задатак да нападну подручје села према одређеном распореду. По одлуци Штаба дивизије и један батаљон Седме бригаде кренуо је у правцу Враца. Трећи батаљон Девете добио је такође извештај да се јединице 18. и 19. бригаде 25. дивизије НОВЈ налазе иза Враца на простору села Влаола, очекујући Немце уколико би продрли кроз кланац. Трећи батаљон Девете добио је задатак да пошто утврди тачност ових извештаја, крене у напад, да потера непријатеља са Враца за[^] осри овај значајни пролаз и осигура леђа Другом батаљону... Међутим, део немачких јединица већ при првом сукобу са Батаљоном 7. бригаде, није се повукао ка Горњану, као ипко се очекивало, већ се притајио с једне и друге стране пута са задатком да буде обезбеђење очекиваног немачког авионског транспорта са додатним наоружањем и муницијом. Ова варка непријатеља била је одлучујућа за исход борбе код Горњана. Патроле 3. батаљона су у току ноћи пролазиле поред маскираних и притајених Немаца, које је очигледно њихов Штаб жртвовао као обезбеђење авионског транспорта.

Борба на простору Горњана започела је 9. октобра око пет сати ујутро. Трећи батаљон кренуо је са коге 439. У почетку напада Немци нису одговарали на ватру. А кад су се Други и Трећи батаљон приближили у налету непријатељској одбрани, Немци су отворили паклену ватру из топова, минобацача и аутоматског оружја.

Јединице Бригаде, нашавши се пред немачким рововима, устукнуле су и биле приморане на повлачење. У исто време била је отворена ватра са Враца и батаљони су били тучени како фронталном тако и бочном и леђном ватром. Ово је нарочито 2. и 3. батаљону, који су почели да се извалаче из борбе, нанело велике губитке. Први батаљон, у чијем је сасгаву било одељење минобацача, деловао је само ватром минобацача на непријатеља и нанео му досга губитака у људсгву.

По прекиду дејства артиљерије и утихлој бици, немачке снаге из Горња! јурнуле су кроз слободан пролаз на Врацу у само подне и продужиле марш према Влаоли и Јасикову, где су се сукобиле са Првим батаљоном 7. бригаде

Постављени циљеви у борби код Горњана нису били потпуно остварени. Непријатељ је имао бројне снаге, изграђене фортификационе објекте а протходне ноћи бачено му је из авиона јако наоружање. Девета бригада имала значајне губитке: 37 погинулих и 28 рањених (погинуло је девет руководиоца). Али и Немци су платили високу цену: 78 погинулих и више рањених војника* остало је на бојишту.

Биле су то завршне бробо за коначно ослобођење источне Србије.

Страхиња Поповић

О Стаљину и Чемберлену

... И О ДВА БАРОНА ИЗ ДЕВЕТЕ

Када протекну године, наниже се педесет од победе над фашизмом, педесет и једна од оснивања Девете српске ударне бригаде, о протеклим борбама борцима размишља се више него икада као о надземаљском бићу расутом времену и простору Тимочке Крајине и изван њених граница. Зато прав почетак ове целине докумената и сећања, круница и основна копча ове књиге могао би бити 11. март 1944. године, када је у Речици, као ито је већ речено основана Бригада.

Могло би се у празничном расположењу, и у том строју док су се борци прикупљали у вођњаку, невидљиви из авионског неба, а и данас евоцирати неки стварни анегдотски или измишљени позив: „Где је Барон? Барон тражи Барона!“ Или други: „Чемберлен тражи Стаљина!“

„Тимошенко пита за Буђонија!“

„Металац тражи ковача! Брица Ђату!...“

Међу 377 бораца у строју, пред „кригење“ Бригаде, било је колико имена, и презимена скоро исто толико и надимака. Могло се рећи без погрешке, и пуним правом, да у Јабланици „Чемберлен тражи Стаљина!“

Јер, посгојали су строју оснивања борци таквих партизанских имена. Поменућемо на самом почетку неколико које смо сплели и могућну испричан, анегдоту... Била су два Барона: Васић Борисав Барон Цига — са најлепшим зубима у Бригади и Павловић Божидар Барон. Посгојали су такође: Тимошенко, Буђони, Металац, Ковач, Брица, Ђата, итд.

Давање и узимање надимака, партизанских имена, иако је илегалност и ратна нужност наметала да се схвати претежно, ако не и искључиво као рационална измена индетитета, увек је било више од тога.

Значило је неко мало стваралаштво, слободу преименовања, игру скривања, прерушавања. Често и још више од тога: етичко потврђивање, — призивања јунаштва и намену себи улога и јуначког бића, моћи пријатељства...

Тако је у бригадном строју у Речици живео други строј, уз једна имена и друга. Понекад испод, понекад изнад онога, што је човек по личном и политичком опредељењу.

У Тимоку, Бердапу, Крајиини... има можда и подсмеха у избору. У строју у Речици стајали су поред већ поменути два Барона, Чемберлен, Стаљин, итд.

Ево серије необичних имена: Боксер, Полиција, Фуци, Копча (такође већ поменуто), Легија, Чича, Високи, Кременац, Стрелац, Жарки, Вртаљче (из света омалених, необичних, као што су и Мирко Мали, Миле Црни, Црни Жиле...), Радич, Фоча, Глуви, Кома, Комита, Шеница, Дева (као воденичар из „Хајдук Станка“).

Траба само мало маште, (које је **Вероватно** било много више код кумова и „самокумова“), па видети из којег је народног сплета извучена и следећа серија партизанских имена бораца из Речице: Вујадин (Старац?), Вукашин, Синђелић, Вељко, Марко, Лаза, Наход, Момчило, Танаско и опет Вељко и Марко, Старина, Новак (готово као да су два друга поделили између себе име Старина Новака), Милан, Топлица (исга помисао о подели?), Реља (да ли бисмо додали: Крилатица?), Срђа (Злопоглеђа?), Урош, и опет Лаза, Милош (Обилић?), Тесла... Био је надимак Бигар.

Бранко Петровић

ЛИРСКИ ДОЖИВЉАЈИ И ПОВОДИ

У Тимочкој Крајини и изван ње

ПОПУЛАРНА ЈАНКОВА ПЕСМА

Строј у Речици, осиивање Бригаде и партизански хор... Први пут је свечано отпевана песма Јанка Симеоновића Саве „Ми смо млада војска Титова“. Ову песму је Јанко испевао прво на влашком језику под насловом „Пођимо сви у борбу“ и компоновао арију. Било је то у августу 1942. У тешким тренуцима обрачуна са непријатељем били су потребни охрабрење позив. Песма је била певљива и прихваћена. За прилику у Речици Јанко Симеоновић је испевао нове сгихове на српском језику.

Склад арије и нових речи постао је потпунији.

Песма је убрзо освојила четне, батаљонске стројеве широм Србије. Нарочито радо су је певали нови борци.

Трагом дневничких записа

ОЛОВНО ЗРНО И ЉУБАВ

„6. V 43. — Мајку жандари данас ухапсили. И њу ћу да изгубим...

25. VI 43....Ја сам сасвим балдисао. Стомак, груди... смрвише ме. Једва још идем.

28. VI 43. ...Посматрам Штрбац. Нема оне велике лепе куће, али до врага кућа. Два живота и то невина су се угасила... Једино да се сачува брат и сесгра.

29. VIII 43. ...Здравко има девојку коју много воли. Породицу сам изгубио, а онога кога волим нисам срео... Можда ће олово бити брже... Шушти суво лишће, шушти и туга у мојим грудима..."

(Село Штрбац је у Заглавку. Велика лепа кућа које нема је спаљена родитељска кућа).

Из бележака Милорада Бисића, секретара СКОЈ-и Бригаде.

Из ратног дневника

ТРЕНУЦИ ПОЗАДИНЕ

„14. август 1943. Пред зору дође Раша... У првом селу упознасмо неке жене. Одосмо до њих. Нађосмо друга Ику. Дођосмо у везу са још некши друговнма, међу њима је више оних који одлазе у одред — читали смо чланке из Тласа⁴ (3—4)... Преко дана даде ми Станко писмо од мојих. Мама није на старом месту... Другови причају о њој: 'права партизанка, само још увек посте петак'. Стари се већ сасвим средио. Иде у акције и друго."

19. август 1943. Преко дана смо одмарали, читали и правили план зг акцију... Дођосмо на пругу, прође један воз баш кад ми сгигосмо. Одмах за њши дадосмо се на посао. Оборисмо шесг бандера, посекосмо жицу, поломисмс чашке па уздравље. За време посла Раша је одржао конференцију са стражом..."

„9. септембар 1943. Тек смо заспали, а стражар нас пробуди: 'Другови дг видите дражиновце⁴. Ишли су свечано друмом са барјаком на челу. Падај) предлози за заседе и напад. Али гле: стиже багру један коњаник и сви налевс круг, трчећим кораком натраг. Знали смо одмах да су наши негде у близини \ да ће доћи до сукоба. И тако је било... Падале су претпосгавке. Рачунали смс да су наши у напредовању. На рачун тога другови (њих 4) разјуре се по околини Заробе четири дражиновца који су побегли (три пушке и једна писаћа машина)."

Наталија Васиљевић Слободанка
Изводи из „Дневника”

Ратни мотив

ДЕВЕТА

Тимок, Крајина и небо плаво.
Тамне ћутње пирамиде Ртња.
Ој, Тимоку, Нереснице, Млаво,
жива пено дунавског завртња!

Над Казаном лет белих лептира.
Долином, брегом кораци се роје.
Топле к⁴о бакар борских ревира,
Над очима звезде румен — боје.

(„Мотив” нађен у хрпи дуго припреманих рукописа — без потписа...)

Како се стичу знања

ВРЕМЕ ЗА НОВО ПОВЕРЕЊЕ У СЕБЕ

После борбе за ослобођење Зајечара, Милан Ђурђевић је послао заменик политичког комесара чете. Како је у једном тренутку расположења причао, живот у окупираном Београду није био лак: стално сакривање, заметање трагова, прогнанички живот... Познавао је цео крај, ту је одрасао, али је постојала бојазан за сигурнос мајке, породице. У том времену било је и провокација. Велики опрез био је оптерећење.

У Деветој, у свом другом батаљону, 3 чети, осећао се слободан. „Као птица. Нипта му није требало“, рекао је. Никад није осећао неко оптерећење одговорности. Али када је услед великог прилива бораца, сговорена 4 чета Другог батаљона а он послао политички комесар, свари су се измениле.

Када се измениле и како?

„Догодило се код Горњана, где су биле тешке битке са Немцима. Притисле су ме две велике бриге: Нисам познавао своју чету, неке сам уочио, запамтио, некима нисам ни име упамтио... Шта, ако ми погине неки борац? А ја му, можда чак и име не знам?“

А друга брига?

Она је у вези са том првом... Што немам, мислио сам свој пушкомитраљез... Мислим да бих их све сачувао“, рекао је.

После неког времена, у другој, поновној прилици за разговор, рекао је:

„Видиш, тада сам у себе више веровао као у митраљесца него као у политичког комесара. Човеку је увек потребно време да нешто преломи и одговори ономе што му је поверено“.

ПОВЕРЕЊЕ У СЕБЕ И ПОРУКЕ

Белешке о страху

МОЈ НЕПРИЈАТЕЉ БР. 1

У партизане сам дошао, тако сам бар мислио, добро опремљен: у планинарским цокулама... Ходамо по Јастрепцу. Одасвуд киша. У то време чарапе су биле и од коприве и ноге ми се брзо ојеле, израњавиле. Одмах видим да су неки навукли по два три пара кончаних чарапа (почеле су и оне да се појављују) и ходају лако као кошуте.

Навучем и ја своје три коприве а цокуле завежем и пребацим преко рамена. Гледа ме један друг и каже:

„Хајде да се мењамо.. Имам опанке ко бог!"

Навучем опанке: дивота! Али киша пада ли пада, почнем да се клизам, измаче ми тло, а опанци се опустили, развукли и дошли ми до колена. Преспavam и ујутро рано одем по своје цокуле. Међутим, група оног друга отишла на задатак (касно сам се сетио да су нас с вечери прозивали и поделили у две посебне групе).

Дошао сам са београдске улице, ходам, у оним издуженим опанцима клизам се и пазим да не упрљам свој бренгал.

Један друг — има увек добрих другова — каже ми:

„Ево ти моја пушка, а ја ћу ти носити пушкомитраљез. Само пази, ако се с њом срушиш у блато, убићу те!"

И, наравно, треснем и упрљам је! Кажем му: „Убиј!"

Врати ми он пушкомитраљез и кренемо даље кроз свој кишни живот. Чудио сам се ипко ми никад није пало на памет да у свету има толико кише и клизавица...

На Тресисбаби, код Кренте, лето и... летња киша. Имао сам већ шаторско крило, али преко капе вода низ врат, улази у мене као кроз олук. Гурнем у цеп руку да извадим марамицу — мокра.

Било је и сунца, што је исгина је, али по два три дана, не више. А кад је дошла јесен, а ми у Хомољу ... нове борбе и све лепше кише. Вечерамо, завучем се у сламу: топло, спавам, дремам, пушим се. Једина невоља је била ипко се тих дана стража смењивала на пола сата. Али издржим кишну смену и трк назад у сламу, у топлину.

Пушим се и мислим: колико је мало испаравања потребно човеку — и споља и изнутра — да би доживео исгинску срећу!

И, наравно, досећате се — а дајем вам реч да је било тако — убрзо се пренесе наређење: „Докрет!"

Са свим сам излазио на крај, са кишом: ништа. Немоћ. Киша је била мој највећи непријатељ.

Милан Ђурђевић

Незаборавни борци и другови

ЈУНАК ЛУИЋИ ЂАКОМО

Међу Италијанима који су побегли из немачких логора, био је и Луи Ђакомо. Изгледао је у почетку тих а био је жива ватра. Побеглао је из Ниша ступио у Бригаду у мају 1944. У једној борби, погубивши повлачење Батаљо! својим пушкомитраљезом, био је рањен у обе ноге.

„Очевици тврде“, саопштава командант Батаљона Иван Глигоријевић) Цина, и сам рањен у тој борби, „да се Луиђи Ђакомо борио до последње снаге сам се убио бомбом када су му се приближили немачки војници.“

Иначе, непријатељ је изгубио у том окршају више од 200 војника и готово сву моторизацију.

Запис о љутитом стрелцу

БУГАРСКИ АВИОН ПАО К'О СТРШЉЕН

У појединим борбама бугарски извиђачки авиони спуштали су се до ниско као да су јастребачке косе њихове. Летели су у круг, а затечени партизани, кружили испод букава да се не нађу на удару митраљеза из авиона. Нажалост, Славко Жикић, борац из Берчиновца пао је пресечен рафалом Иван Јанковић Срба из села Лубнице, и сам борац Зајечарског партизанског одреда „Миленко Брковић Црни“, љут због превелике дрскости бугарског pilota, распалио је по летелици.

Авион се срушио као да су му крила поломљена ... Изненађени борци ускликнули су:

„Срба је средио Бугарина! Осветио Славка!“

Доцније, када су прошли прва жалост и прво одушевљење, питали су херојског стрелца:

„Јеси ли дуго нишанио? Како си га погодио?“

„Много питате“, одговорио је Иван Јанковић Срба. „Дуцао сам, јер сам био љут што нам уби Славка и што зуји к'о стршљен... а пилот потегао, па пао Његова сгвар! Нека је лака земља нашем другу Славку Жикићу!“

Ратко Божић Добривоје Бизар

Запажања првог политичког комесара Бригаде

КАКВИ СМО БИЛИ

„Одред је још пре формирања Бригаде био снажна војна јединица способна да изврши и најтеже задатке, да измени и разбије далеко јачег непријатеља. Одред није постављао питање на ком терену ће извршавати задатке није се тукао слабије у Јабланици, Пуској Реци, Топлици него у Тимоку, Кучу или Крајини...“

Девета бригада формирана од оваквог Одреда носила је све његове особине. Попуњена новим борцима и нешто касније и добро наоружана постала је

сјајна ударна једница, врло покретљива, са искусним војним руководиоцима и борцима. Она је била права народна војска, дубоко повезана са народом...

Борбени дух наше јединице није био заснован на спољној дисциплини. Он је произишао из схватања борбе и моралне вредности бораца.

Испричаћу вам само неколико детаља...

Нису били ретки периоди у којима нисмо имали довољно муниције. У таквом једном тренутку сукобили смо се са четницима код бољевачког Малог Извора. Решили смо да четнике разјуримо без велике пуцњаве. Читава јединица у стрељачком строју, усправно корачајући и не отварајући ватру кренула је на четнике. Запрепашћени и деморалисани, они су се разбежали. У борби са групом четничких корпуса Бригада је имала задатак да непријатеља нападне с бока. Четници су нападали у таласима. Наши борци су ушли између два таласа не пуцајући и заузели положаје. Четници су се, опет, разбежали без праве борбе. Прелазећи у Топлицу, Одред је по великој хладноћи прегазисо Мораву. Прозебли и гладни, без довољно одеће и обуће, борци су с муком газили лепљиву моравску иловачу крећући се према селу Кулине. Исцрпљен, Одред се задржао у Кулини. Новоформирана и добро наоружана четничка бригада нападала је у току ноћи. На прве пуцње стража, борци су сами, без наређења, изгрчали из кућа и прихватили борбу. У силовитом налету и борби која је трајала два до три сата четничка бригада је уништена...

Или, када смо са по пет метака код бораца разбили Кесеровићев одред код Ђурђевца, или када смо код Сокобање, заједно са свим осталим јединицама 23. дивизије, разбили концентрацију четника, или када смо заробили немачки гарнизон приликом ослобађања Зајечара, или... Примера има безброј."

(Из интервјуа који је Душан Глигоријевић Саша дао листу „Тимок” 21. јуна 1974. поводом тридесетоГодишњице оснивања БриГаде)

Метак за реч

СТАРАЦ И СЛОБОДА

Деда Виден, омиљен и у Горњем и у Доњем Зуничу, по војничкој буквици Виден Божић, повео је у први светски рат, као борац Тимочке дивизије и добровољца Владимира: Албанија, Крф, Солунски фронт, победнички повратак. Рат му је наплатио не малу цену — осгао је шепав за цео живот. Али је био весела, и, када нешто научи, тврдоглав. Једном је, 1944, у Доњем Зуничу, видећи четнике како се шепуре, почео намерно жешће да шепи и узвикнуо колико га грло носи:

„Живела слобода!"

Четници су се окупили око њега и знајући да му је унук Добривоје у партизанима, изрешетали га и затрпали у спрудаку крај Белог Тимока.

Окомивши се на стару ратничку породицу, убили су Видену Божићу и сина Радомира и кћер Ранку.

Целу причу испричали су сељаци најмлађој Виденовој унучи партизанки Видинки и унуку Добривоју када су се њих двоје вратили из рата, и помогли им да се старина, убијен због поклика слободи, извуче из песка и сахрани на сеоском гробљу у Горњем Зуничу.

Болничарка и храбри Чоче

НЕИЗБРИСИВИ ТРАГ СВЕТЛОСТИ

Задатак болничарки је био тежак. Требало је личне храбросги да се уљусред окршаја, продре у неки кутак, отрчи до дрвета или на неку косу < заклона, пружи прва помоћ, извуче рањеник са бојишта.

Другови се не деле, међу рањеницима не праве разлике. Неке треб тренутку охрабрити, а неки, са своје стране, охрабре друге... Боличарка Гор! Јаблановић Наста упамтила је за цео живот ране и смрт Радомира Јованов! Чочета.

...Када је јула 1944, после борбе на Буковику, умирао Чоче, борски рник, борац од 1941, она се нашла крај њега. Метак му је прошао кроз плућ кроз цело тело. Како је био нагнут у борби, пипао је око себе и тражио св оружје.

Горица га је гледала нема, убледела.

„Одужићу се ја теби, Горице, када се твој син Царић буде женио...”

Биле су му то последње речи. Горица је осетила у њима неку топлин траг светлости. И Чочета више није било.

Пожртвовање до смрти

ДВЕ БОЛНИЧАРКЕ ПАЛЕ У ИСТОМ ДАРГУ

Мирослава Ђуровић и Мара Пајић, као и осгале болничарке Дев(носиле су и пушку и санитарску торбицу о рамену. Кад год би био рањен бор оне су биле само болничарке прве помоћи.

И. новембар 1944, код Чачка, смрт их је здружила за сва времена.

Мирослава је код Прељине, док је извлачила рањеног друга и сама смр! погођена.

Истога дана погинула је и Мара, иначе текстилна радница. У запису њено име стоји борац — болничар. И она је пала код Гацка, док је извлач! рањенике.

Из дневника

ПОЗАЈМИЦА ИЗ ПРЕЉИНЕ

Вишедневне и огорчене борбе са Немцима на положајима око Чачка, наш 4. батаљон у нападима на косу Рујак, Мијоковце, Пријевор и друга сел косе, води непрекидне борбе скоро целог новембра. Формирамо импро зовано превијалиште, где лекари без анестезије врше операције, немамо до љно санитарског материјала. Организовали смо нови вод носилаца рањени импровизујемо носила од шаторских крила и обичних мотки.

Покрај цркве у Прањанима сахрањујемо нашег храброг и младог ком данта Радета Металца и по ко зна који пут певамо посмртну песму на гр< погинулог друга:

„Ви падосте жртвом и дадосте све
крв, живот, младост, ради слободе.”

При улазу у ослобођени Чачак 3. децембра 1944. погинула је и Милка Суботић, санитарски референт бригаде.

Тек 1. и 2. децембра Девета бригада је извукла скоро све чете и батаљоне пред Чачак, око села Брђани. Многи са муком проналазе своје јединице. Једне ноћи Нада и ја, као и остали, улазимо у једној од кућа у Прелјини, да се склонимо од хладноће. Цело село је напуштено, али су све куће откључане. У кући, у коју смо ми ушле, топло је, још гори ватра у пећи. Кућа је лепо уређена и један цео зид заузима библиотека. После свега што смо преживели, узбуђена сам пред толико великим бројем књига. Летимично погледам полице и према великом броју наслова из медицине констатујем да је то кућа неког лекара. Наједном угледам велику црну књигу на којој пише „Народни лекар“. И поред нашег светог партизанског правила да ништа туђе не смемо узети, Нада и ја смо ту књигу извадиле из библиотеке и понеле, знајући колико ће нам помоћи да научимо неке основне ствари из медицине и надајући се да ће наш домаћин схватити то и опростити нам ту малу „крађу“.

Извеиггај из пролећа 1944.

СКОЈЕВЦИ У БОРУ

Боривоја Јевтића, Бору, Драгог, Окружни комитет СКОЈ-а послао је крајем 1943, као свог члана у Бор, да непосредно помогне у раду међу омладином. Ево делића његовог извештаја Покрајинском комитету СКОЈ-а за Србију из маја 1944. о раду у Бору:

„Масе омладине су расположене за народноослободилачку борбу и поред јаког фашистичког терора. У руднику ради МК СКОЈ-а и 19 актива... Рад у Бору подељен је на три рејона: први рејон друга Илије има Брестовачку бању, Четврти километар, Тагебау и тотовске радионице у граду; други рејон друга Саве има рудник, главну радионицу, сганицу, дирекцију, лагер Сименс и флотацију; трећи рејон (Ђура) има лагер Дрезден, Нови Град, Шлосерај и зграде радионице, као и Црни Врх са околним лагерима ...

Од 70 скојеваца 7 су чланови Партије и 2 кандидати. Скојевци су већином радници омадинци, мање или више уздигнути... проверени делом у партизанској борби, на полицији и акцијама које свакодневно организује СКОЈ... сви су активни и полетни, воле СКОЈ и сви желе у партизански одред...”

Боривоје Јевтић је борац од 1941.

Напад на Крушевачки аеродром

НОЋНИ БОМБАШИ

Хладан фебруар, а ноћи још хладније. У таквој ноћи између 3. и 4. фебруара 1944. бомбаша са Јованом Бељаном на челу, кренули су на Крушевачки аеродром. Пришли су највише што се могло и бацили бомбе. Уследила је паклена пуцњава препаднуте посаде... Бомбаша су се повукли...

Најнезадовољнији и најзадовољнији у исти мах био је Бељан: делић живота провео је у Крушевцу, радио је тамо, и хтео је да делић осећања слободе врати драгом граду... И вратио је ?

Изгубљене немачке амбиције

ОСЛОБАЂАЊЕ ОД ПОДУНАВСКЕ РЕПРЕСИЈЕ

У делу зајечарског региона који се, према тадашњој административ* подели, покривали Брзопаланачки, Кључки и Поречки срезови, немачки окпатори су све време рата посебну пажњу посвећивали осигурању највиш степена несметаног функционисања пловидбе кроз Ђердап (преко кога 1941. најпре и наслрнули на Југославију).

*Уирава за Ђердап, на Дунаву
1945. Године.*

На слици, у средини, седи пуковник Василије Смајевић, < лево и десно од њега официри Црвене Армије на раду у Комисији за Ђердап. Стоје, с лева њ десно: Јован Пауновић, деофицира Црвене Армије и Живојин Глигоријевић Хомољац

Безбедна пловидба кроз Ђердап задржала је највећи значај и 1944. прликом савезничког потискивања Немаца са територије Румуније, преко Дунаи наше територије. У ту сврху је рад тадашње привремене југословенско — рмунске управе на Ђердапу користила и Савезничка контролна комисија (псовјетском командом). А наша Команда речне флотиле имала је свог официза везу са том комисијом (Јован Пауновић — Јоца). Иначе све активности (ослобођења земље) биле су осмишљаване и спровођене преко Партијск повереништва ЦК СК Србије, повезаним и са Зајечарским окружним комптом. Ваља забележити да је један број ангажованих активиста и по завршет рата наставио успешно да учествује у пословима око успостављања новдунавског прибрежног режима, као и око изградње југословенско — румунс објеката на Ђердапу.

У целини узев појачана рецесија у том делу нашег округа у току цел рата, предодредила је и могућности за размах НОП и пружање отпора окултору и његовим помагачима. И тако се претежно одвијала активност за Пкупљање хране, санитетског материјала и друге помоћи за партизанске одре као и прихватање и пребацивање партијских и скојевских активиста, који су време рата деловали на овом терену. Посебно се деловало на окупљању сладине, организовањем спортских и културних међумесних и међусресних с рета. А целокупно деловање су, са ослонцем на Неготинску партијску оргазаацију, обједињавала скојевска руководсва ова три среза.

Зашис др Јована Пауновића

ЦРВЕНА АРМИЈА

После много протеклих вода Дунавом

ПРВИ СУСРЕТ СА ЦРВЕНОМ АРМИЈОМ

„...Око поноћи 12. септембра стигли смо у Радујевац. Село не спава. Чекају нас. Ту близу су Немци, али и Руси. Радујевчани су још током дана исгакли црвене заставе. У кишној ноћи Дунав изгледа мрачан и недогледан. Окупљени смо око реке и напрежемо очи. Светлуцају ватре. Тамо су црвеноармејци. Дели нас свега 200 — 300 метара. Не можемо скоро да верујемо. У најтежим данима мислили смо на њих. Црвена армија је била у нашим срцима, близу и онда кад су нас просторно делиле хиљаде километара. Данас нас дели само неколико десетина метара.

Око два по поноћи кренули смо тројица чамцем. Док су два Радујевчана веслала, размишљао сам како ли изгледају Руси? Знам немачку снагу у техници, а Руси их туку! То мора да су онда и јачи и боље обучени, са неким силним оружјем, војници...

Пристали смо уз обалу.

„Стој кто иђот?" — одјекну из мрака.

Срце ми је хтело да искочи од узбуђења. Стража од два црвеноармејца одвела ме је до омање бараке. Унутра шкиљи лампа и неколико крупних, плавих црвеноармејаца спавају на поду. Мешкоље се у сну, зноје се и понекад гласно узвикну. У углу један са монголским лицем чисти пушку. Слабо су обучени. Одела су им поцепана. У први мах ме то неугодно дирну. Ја сам мислио да је спољни изглед силне Црвене армије другачији. Дошао је политички комесар њиховог батаљона. Они га зову „парторг". Чуо је да сам дошао и устао је да разговарамо. Из Вороњежа је и био је професор. Прича ми о Титу, о Петој офанзиви, о Дрини, Кочи, Пеку и нашој Двадесет трећој дивизији. Прича ми као да је сам учесник у нашим борбама.

Ја тек сада упознајем човека црвеноармејца. Колико просојдушности и срдачности и колико у иски мах свесности циљева борбе против фашизма. Код њих је велика срамота и редак случај да неко само мало зна о нашем Титу и херојској борби нашег народа.

Пред зору се растајемо. Враћам се батаљону. Не знам шта да им причам о Црвеној армији. Једино што сам им рекао јесге: „Они су обични људи, блиски нама, људи са дивним срцем...". Одмах за мном прешла је неколицина аутоматичара — црвеноармејаца. Грљење, радост каква се не може описати.

— Ви сте први савезници на које наилазимо — каже један црњоманасти Татарин...".

Из партизанских бележака Слободана Босиљчића

Марш са Црвеном Армијом

НЕЗАБОРАВНА ИМЕНА

... Идемо даље са Црвеном Армијом. Ноћу се крећу са великом сигурношћу. Радио — станица се отвара сваких 4 - 5 км и хвата се веза са пуком. „Како ви мења слушате, как ви мења слушате?... Пријом, пријом" — сгласно милошћу ођекује у ушима. Према добивеним упутима преко радија крећу даље.

Пролазимо поред Кладова, кроз Брзу, и даље на Мироч. Благо јесенно вече, логорске ватре и песме црвеноармејаца:

„На позицију ђевушка... проважала бајца...”.

У даљини према Уровици види се пожар који Немци остављају за собом! Чујемо преко радија да су наши ослободили скоро читаву Србију...

МАРШАЛ ТОЛБУХИН УРГОТИНИ

Првих дана октобра 1944. у селу Рготини, између Бора и Зајечара, било је седиште команданта ТрећеГ украјинскоГ фронта Црвене армије маршала СовјетскоГ савеза Фјодора Ивановича Толбухина. Такође и седиште команданта ЧетвртоГ мотомеханизованоГ ГардијскоГ корпуса Генерал - потпуковника тенковских јединица Владимира Ивановича Жданова. Приликом тадашњеГ сусрета у овом селу са командантом ЧетрнаестоГ корпуса НОВЈ Генералом Радивојем Јовановићем Брадоњом и политичким комесаром корпуса пуковником Рајом Недељковићем — руски војни команданти високо су оценили дејства НОВЈ приликом ослобођења овоГ дела Србије.

Штабови поменутих команданата Црвене армије налазили су се у кући породице Милојковић, близу седишта села. Занимљиво је да су приликом боравка у Рготини Црвеноармејци из 1041. стрељачкоГ пука 223. дивизије подигли у селу споменик на Гробу старшеГ лајтнанта Пјотра Увановича Ткаченка, који је поГинуо у борби са Немцима који су бранили ову важну друмску раскрсницу. На том споменику уклесана су тада и петокрака звезда и крст.

На споменику пише:

„Пјотр Иванович Ткаченко и других седам људи

1.10.1944.

ПоГинули су за слободу своје отаџбине и братске ЈуГославије”.

Споменик середовно одржавају центру села, уз бисте истакнутих партизанских првобораца.

У Доњем Милановцу је јачи гарнизон белогардејаца. Потискујемо Немце преко Мироча. Кшпа је опет почела и тешко се крећемо раскаљеним дрвеним мостовима. Руси сгласно јадикују што се наше партизанке муче. Оне још увек носе пуну ратну спремуну...

Киша пада све јаче. Немци надиру ка Брзој и посгоји могућност да напредују одсеку. Журно се враћамо на Мироч. Село је скоро изумрело. За дан — Дванаест Немци су одбачени и идемо даље. Тополница, Клокочевац, хватамо везу < Двадесет петом дивизијом.

Тешке борбе водимо са немачким дивизијама око Клокочевца. Народ околних села разбежао се у шуме. Штаб руске дивизије у Тополници, У чијој непосредној близини трепте митраљеви. Колоне рањеника мирно се крећу. Никаквог узбуђења, брзоплетосги или страха. Тек овде упознајемо црвеноармејца — ратника. Пешадијци носе муницију и бомбе по џеповима, измешане са мрвицама хлеба, шињели прогорели, чизме дотрајале, а бију Немце страшно. Гомиле заробљених Немаца дефилују.

... При растанку добијемо потврду од команданта дивизије да смо „харашо војевали и исполњали задаћу“. Задржавају један наш вод за још 15 дана. Растајемо се тешка срца, нас неколико мењамо машинке за нове руске аутомате „за сећање“...

* * *

Приликом сусрета са црвеноармејцима 109. пука 74. дивизије 75. стрелачког корпуса, 46. армије у првом батаљону 9. српске бригаде 23. дивизије забележене су војне и грађанске адресе неколицина официра Црвене Армије. Реч је о следећим подацима: за цео 109. пук ЈПолеваја почта 64020 (Ц); затим — лајтнат Мишков Иван Георгијевич „комсорг“ (комсомолски организатор) батаљона, Јелец, Орловска област, Липицкаја 33 или Москва, Креснаја Пресња, дом 7. квартир 13; лајтнат Насанов Иван Петрович, политички комесар батаљона, Вороњез, Новоусменскиј реон, Рогачовски селсовјет; Цветков Валентин Александар, Горковскаја обласг, Кароглиски реон, почтовје одељење Јекинцово, деревња Воњох; Солкин Афанасије Севастјонович, Кировска област, Шестаковски реон, деревња Прудовица (нема адреса за команданта 109. пука Гизатулина, као ни за заменика команданта 109. пука мајора Мељникова Николаја Федоровича, за команданта батаљона Каринског, као ни за старшег лајтната Атаханова). Аутор је септембра 1986. примио писмо Совјетског комитета ратних ветерана из Москве (бр. 612/11 од 14. 8. 86.) са подацима о наведеним официрима (Мишков погинуо новембра 1944, Мељников умро 1972, Насанов 1976, а судбина Солкина и Цветкова непозната).

Из књиге „Тимонка Крајина“

Кола на три точка

ИЋОТ НА БЕРЛИН

Тимок и Крајина су ослобођени. Људи су се тапшали по раменима са красноармејцима, девојке доносиле цвеће, а Грљанци, као и сви други, понављали су речи како су их чули: „Ићот на Берлин!“

И када је фронт прошао, и приближила се средина октобра, у селу Грљану појавио се са истока црвеноармејац, Рус, на воловским колима на три точка која вуче један конић. Уместо четвртог точка углављена џепаница. Грљанци, који су се нагледали оне силне руске моторизације и технике, гледају у чуду све док се сокоћало није зауставило пред њима.

„Берлин? Ићот на Берлин!“

„Дта пита?“, каже један Грљанац. Де л' и он на Берлин?“

Знају да се војска не пита ни за шта и показују му зубуњено правац Ртња, Бољевца. Красноармејац захваљује, три точка почињу да се котрљају, а мочуга се вуче по октобарском благу.

И тек се поврати од изненађења један Грљанац и потрчи за њим:
„Какав иђот на Берлин?! Кад ћеш да сгинеш свсуе? Дај бар да ти точка
наместимо...”

Наместе четврти точак, спреме мало хране. Пожеле му срећан пут.

Рус се поклонил неколико пута. Коњић полети као вила, а он, стојећ
усправан у колима виче оно своје: "Иђот на Берлин!"

Испричао Добривоје Божјић Ратко

Лако је кад свираш од оволишног

ТОЛБУХИНОВ МАРШНА КИШИ

*Идемо из Бора за Београд. По наређењу Штаба Дивизије сви официри који су
имали на располагању коње морали су да их предају.*

*Никоме није падало напамет — пешице за Београд. Нека прека потреба, и
Готово.*

А киша пада, без ње као да на Црном Врху не може. Идемо пешице.

Ослушнемо: ишијају тенкови, брује самохотке и, ођедном: музика!

Све заједно тенкови, киши, музика... Рат?!

*Са самохотке чује се циГански блех оркестар. Трейти увезбани мариш.
Зналци наГађају да је то циГански оркестар из села Милатовца. ОГласили се
тенкисти и певају као што то само Руси могу.*

Наиђе један камион под цирадом и самохотка стаде. Стаде и музика.

Настала је нека расправа између Руса у камиону и оних из самохотке.

*Свађа! Тразимо ближе оцедито тле и видимо да стариш лајтнант из
камиона брани уметнике од октобарске хладноће и кише. И наравно, стариш
лајтнант увек је у праву и уметници се пребацују у камион са цирадом.*

Неко од нас пита са злоћом: „ЦиГо, возиш ли се, возиш?”

*ЦиГа одГовара: „Возио би се и ти, друже, да знаш да свираш... Руси су наши
Гости!”*

„Добро, добро, али шта сте то свирали?”

*„Толбухинов марш... ако ниси знао, то је командант целоГ јужноГ фронта
Црвене армије.”*

*Сви су знали, пронео се Глас да су маршал Толбухин и Жданов почетком
октобра 1944, са штабом, били у РГотини код породице Милојковић.*

„Па откуда ви то знате Толбухинов марш?”

*„ Чујем како певају Руси, и у'ватим. Ми све песме знамо... Да и ти свираш од
оволишноГ и ти би о'ма уватио! НеГо пази ти на बारे, Београд ти је далеко...”*

*Киша пада. Самохотка изГледа тужније. Ми, као и пре тоГа. А из камиона
трейти мариш, Толбухинов мариш. Под цирадом која леприга, музика још лепше
звучи и Губи се у даљини мокроГ брда.*

ВАЗДУШНИ ТРАНСПОРТИ САВЕЗНИКА

ВАТРЕНИ КРУГОВИ ПОМОЋИ

Пријем ваздушних транспорта био је догађај за борце. Прва пошиљка у овом крају бачена је падобраном у јулу 1944, код села Читлука, у близини Сокобање, али послати су само одећа и ципеле, оружја није било. Доцније је иочело да стиже и оружје, махом врло добри пушкомитраљези „Бренгали“, реактивни бацач „Джон Бул“, противтенковске пушке, мале ручне машинке и друго.

Обично су око круга оивиченог запаљеном ватром прво дуже време зујали авиони, а онда су, уверивши се у тачне сигнале, ниско надлетали велики транспортери и избацивали стотине шарених падобрана са тежим пошиљкама. Думбарали су наоколо лаки дењкови са униформама, бацане цокуле, а полако су планирали огромни свилени падобрани са дугуљастим гвозденим ваљцима пуним оружја. Сељачка кола би у току ноћи све то превукла до безбеднијег места. „Жути“ падобран са личном пошиљком за Енглезе употпуњавао би комору војне мисије.

Из књиге „Тимочка крајина“

Две среће и две несреће

СКОК САВЕЗНИЧКИХ ПИЛОТА

Почетком августа 1944. добио сам налог из 23. дивизије да предам дужност и да се јавим у село Бродарац (алексиначки срез), заједно са двојицом савезничких авијатичара, да би се они из Бродарца пребацили на слободну територију у Топлици.

Упуте ме по њих у Трубаревац, село на улазу у клисуру на путу Сокобања — Алексинац. Враћали су се са лета на Плоешти. Авион је био погођен. Прстима смо се споразумевали, рукама, ногама. Схватио сам да су искочили четворица, за другу двојицу знају где су. Један од савезничких сапутника је пилот, други телеграфист. Висио је закачен падобраном за високо дрво. Сигурно на букви, ту има букава. Спасили су их наши, али не знају где су друга двојица авијатичара?

Одједном, телеграфиста сав се узбуди и легне на земљу, приљуби уво у траву. Био је блед и сав је дрхтао. Сузе су му текле из очију:

„Бомбардери...Плоешти...“

Имао је страشان слух и чуо авионе још издалека. Није га разумео ни пилот. А убрзо су се јасно чули звуци бомбардера у небу.

Ускоро поново легне на земљу и почне да плаче. Опет је осетио ави пре нас. Нисмо више сумњали. Авиони су заблестали у небу. Правац: Румун извори нафте... Нисмо више сумњали да их чује, осећа много пре нас.

Тако смо провели цео дан идући планином. У току ноћи преузели СЈ водичи и пребацили преко пруге, затим преко Мораве. Изгрлили смо се највећи пријатељи. Рат саставља људе и рат их раставља. Ова двојица ће, на се до краја бити добре среће и брзо враћени у савезничке базе у Италији. Ј-она друга двојица?

Они су били лоше среће, како се могло сазнати од сељака у подручју су доскочили пали су у околину ресавских рудника четницима у руке и уби су, можда и заклани.

Према казивању Душана Грубачића Белог

Савезници и Тимочка Крајина

ЕНГЛЕСКЕ ВОЈНЕ МИСИЈЕ

Избегличка југословенска влада у Лондону обезбедила је енглеску во - политичку подршку четницима Драже Миахиловића и у овом крају зем. Њихови односи били су, међутим, врло сложени.

Долазак енглеских војних мисија код четника ДМ очекивао се у Тимоч крајини за сам почетак 1943. О томе Дража Михаиловић јавља 5. јануара 15 својим командантима Оцокољићу и Пилетићу: „Код вас ће доћи као па бранац енглески капетан Гринвуд. Говори добро руски, а и српски учи... Б] као официр за везу код вас а и општиће директно и са шефом енглеске во мисије у штабу наше Врховне команде”.

Међутим, енглески официр, мајор Ерик Гринвуд, падобраном се спуст код Оцокољића тек 18. априла 1943. (са њим је био и радисга, наредник I дерсен) У мају и јуну стигле су војне мисије и за Пилетића и Љубу Јованови Били су то (18/19. маја) мајор Џаспер Рутем, ранији секретар Невила Чемб лена, капетан Едгар Харгривс, официр Краљеве гарде и капетан Хол. Пољ< официр Јозеф Мацион (Јан Неш) и Енглези Дејвид Расел и Рејвуд стигли су јуна 1943.

Дража Михаиловић, разочаран у неке енглеске официре, 9. јуна обаве тава Пилетића: „Не треба ни да сумњате да је Рутем из обавештајне служб Њима је главно да шаљу агенте а шиљање по мало оружја је маска”. Он 3. ЈЈ јавља слично: „Енглеске мисије које се налазе код вас покушаће на сваки на* да купују људе за извођење неодговорних саботажа...”.

Дошло је дотле да је Пилетић 15. новембра 1943. посебном наредб забранио сваки приватни контакт са члановима енглеске војне мисије, држе се званичних упутстава Драже Михаиловића.

Енглези су у међувремену, 25. октобра 1943. организовали напад на] мачке бункере на Ђердапу, а затим и на један немачки конвој са шлеповима Бољетина, после чега је саобраћај био привремено прекинут.

Сукоб је кулминирао у децембру 1943. Командант Тимочког четвога корпуса Јовановић јавља 3. децембра 1943. својој Врховној команди о Енгле ма: „Већ три месеца како не добијамо материјал... Са њима сада немам ника*

везе.." Такође, 10. децембра: „...(Енглези) захтевају комодитет, луксуз, осигурање са јаким снагама..."

Најзад, 11. децембра ујутро, долази до немачког напада на слабо обезбеђену енглеску војну мисију у селу Луке код Бора. Према телеграму четничког команданта Крајинског корпуса Пилетића, послатом Д. Михаиловићу: „11. децембра при немачком нападу на енглески штаб код села Луке, срез Крајински, заробљен је енглески капетан Мики и два Грка. Погинули пољски капетан Неш, један наш војник, један Пољак и домаћин куће. Спасли се: енглески радиотелеграфист и осам Пољака који су били обезбеђење. Већи део енглеских ствари, пет јахаћих коња, заплењено. Радио - граница спасена, али неупотребљива..."

Енглески обавештајци су се још септембра 1943. одвојили од четника ДМ (мајора Љубе Јовановића и Велимира Пилетића) пошто су утврдили да они не намеравају нападати Немце. Заробљени Енглези су после дуже истраге спроведени у Немачку, у логоре. Код убијеног капетана Харгривса нађена је парадна униформа („за улазак у ослобођени Београд").

Из књиге „Тимочка крајина"

Прихват рањеног америчког авијатичара

САТ НА ДАР ЦРНОГОРЦУ ИЗ ЈОШАНИЦЕ

Болевачки партизански батаљон биваковао је 30. јуна 1944. на просору Јужног Кучаја, на месгу „Ваља Појење". Командант четника села Подгорца Алекса Барбулан долази преко „везе" у штаб и саопштава да је недељу дана раније пало падобранима неколико савезничких авијатичара. Он не зна шта је са осталима, како је рекао, али је једног теже рањеног у ногу склонио на своју појату у планини.

Авијатичара смо одмах прихватили. Када је видео наше петокраке, само је понављао: Тито, Тито. Пред полазак за Сокобању, поздравио се са свим члановима Штаба, а мени као команданту, пружио је свој авијатичарски сат, скинувши га са руке, за успомену. Написао ми је и своју адресу, схватио сам да пише Њујорк. Пређемо, као и при одласку, Ртањ. Била је не мала зебња да ли ћемо на време прећи (јер оба пута било је окршаја са четницима, први пут са корпусом Љубе „Патка", а други пут, увече, испред Козјег Грба, са звишким корпусом Сенише Пазарца).

Сутрадан, 4. јула батаљон је сигао у Николинце. У Штабу дивизије питали су нас: „Да има ли још живих падобранаца?" Нисмо знали. Било је досга бомбардовања од стране четника.

Интересовала нас је судбина нашег савезничког ратног друга. Пренет је даље на носилима. Речено нам је да ће за који дан авионом са нашег аеродрома бити пребачен у Италију.

Размењене адресе смо изгубили. Авијатичарев поклон, сат, дао сам команданту прве чете, јер је у целодневној борби одбијао на Ртњу нападе четника. Био је из села Јошанице а партизанско име било му је Црногорац.

Миодраг Цојућ Недељко

ДОКУМЕНТАРНО ТКИВО

Партизански емисар у бугарском штабу ТРИ ХИЉАДЕ БУГАРА ПОЛАЖУ ОРУЖЈЕ

Као партијски руководилац Двдесете српске бригаде пошао сам, почео да радим у штабу бугарске групације код Сокобање, да им саопштим условне предаје:

„Бугарском штабу и комадаиту саопштио сам наше услове и уз њихов натезања и наша дотадашња консултовања нашли смо компромисна решења. Мислим да су томе значајно допринели и бучни протести масе бугарских војника. Они су, видећи да се партизански официри колебају и затежу, почели гласно да негодују, да демонстративно бацају оружје и прете официрима. Све у свему договорено је да се тешко наоружање и сва опрема, као и наоружање војника одмах преда, да се официрима остави лично наоружање и понеки аутомат, као и да један батаљон „ловне роте“ (специјална јединица за борбу против партизана) задржи комплетно наоружање. На овоме су инсистирали из неких својих разлога, највероватније из страха од освете војника и безбеднијег пута до границе. И онда је све кренуло неумитним током. Војници су одлагали пушке и митраљезе, минобацаче са коња, возачи напупгтали камионе, расговаривали су коњи. Било је тада у томе својеврсне трагике, патетичних гестова и сцена. Код неких и очаја и страха. Али најчешће и очигледног олакшања, ослобођења и растерећења од нечега што је ову војску притискало, па и од неких сада већ развезаних илузија. У тој капитулацији у малом видела су се и нека одавно позната друга својства и димензије ове до јуче обесне и окрутне солдатске — пуни камиони опљачканих ствари и робе од становништва, огромне количине шећера и других намирница. У неком камиону нашли смо три скривене СС-овца, по лику типични плавокоси „иберменши“ — вероватно су покушали да се преко Бугарске пребаце у Турску. Нас је, међутим, највише импресионалирала и обрадовала огромна количина заплењеног наоружања и опреме, муниције, одеће и обуће и другог материјала на које су наши борци чекали (око 2000 пушака, 45 пушкомитраљеза, 60 аутомата, 160 пиштоља, 23 пуна камиона преко 400 коња, чиме је комплетирано наоружање и опрема трију бригада 4 дивизије. Да би мало „раскривили“ атмосферу, официре смо позвали на вечерњу закуску, у хотелу. Стварно смо их довели у свечано аранжирану салу, а они су им већ први залогоји пресели — упало је нас неколико са пушкомитраљезима и аутоматима и све их разоружали. Батаљон „ловне роте“ одвели смо току вечери (све се ово одиграло 7. и 8. септембра 1944.) близу Блендије, неку вртачу. Ујутру, у свитање, поусгајали су борци, чини ми се из Ратковог батаљона, па су их Бугари из рупе, према већ раздањеном небу, могли лег

видети, као прсген поређане. Настало је комешање Бугара, али су се и они брзо примирили и одложили све оружје. Тешко да би се ико одавде извукао да је дошло до гужве и пуцњаве. Око 30 официра и подофицира, окорелих фашиста које су сами војници показали и оптужили, судили смо по кратком поступку. Један мањи број војника остао је са нама, а остале смо под пратњом, спровели до бугарске границе".

Мирко Петровић

Једна изјава Фрица Милера

НЕМЦИ И ЧЕТНИЦИ ЗАЈЕДНО

О својој сарадњи са четницима Д. М. заробљени немачки крајскомандант из Зајечара мајор Фриц Милер у записнику са саслушања од 17. фебруара 1947. наводи („Развитак", 3, 1972):

„...Још док сам био у фелдкоманди Ниш, на основу службених података сазнао сам да на територији Крајскоманде Зајечар има доста четника Д. М. и да се на њиховом челу налази Љуба Јовановић. Такође је већ тада Фелдкоманда имала податке да Крајскоманда Зајечар ради на успостављању контакта између себе и Љубе Јовановића. Фелдкомандант је са тим био сагласан. По мом доласку у Зајечар, држећи се принципа да четнике привежемо за себе и употребимо их у борби против партизана, чије се појачање и оживљавање почело да осећа, ја сам, будући упознат од Крајскоманде Зајечар у ком сгадијуму стоји политика КК Зајечар у односу на четнике, исту само наставио... Ја сам дао сагласност и др Вулф и Тилер једног дана месеца октобра или новембра 1943. године сасгали су се са Љубом Јовановићем негде у правцу Бољевца. По повратку реферисали су ми да је један од главних захтева четника за сарадњу са нама — снабдевати их муницијом. Обећали су да у том случају неће нападати наше установе и јединице и да би се борили само против партизана. Пошто је такав услов нама конвенирао ја сам разговарао телефоном лично са фелдкомандантом Хофманом о овој ствари и он ми је одобрио сарадњу и снабдевање четника са муницијом...".

Делегат Драже Михаиловића при игтабу Тимочког корпуса Драгољуб Црвенић — Гандић изјавио је (приликом саслушања у Зајечару 1945. године) о сарадњи Немаца и четника:

„...У јесен 1943. године четнички командант Зајечарске бригаде Леонида Петровић састао се код Грлишке реке са једним Немцем, а састанку је био присутан и Оскар Пливелић, немачки обавештајцац. Више пута је Пливелић одлазио у штаб корпуса Љубе Јовановића, у село Звездан, заједно са Хансом Тилером, обавештајним официром Крајскоманде. Једном приликом састали су се у кафани у Звездану Тилер и Пливелић са командантом Ралетом Станковићем и Леонидом Петровићем. На састанку је Тилер обећао да ће послати 4 тешка митраљеза и 15 енглеских пушака, а уз сваку пушку по 500 метака, те да ће четницима предати на чување и електричну централу у селу Гамзиграду. После овога Тилер и Пливелић отишли су у пгтаб Љубе Јовановића, где су се састали са Љубом и са мном, а био је присутан и четник Вања Лаловић. Сутрадан су Немци дотерали један камион и истоварили пушке, митраљезе, муницију и 12 сандука бомби за минобацаче".

Из немачког угла

МЕРЕ КОМАНДАНТА ЈУГОИСТОКА

У надирању на север дивизије НОВЈ суочиле су се још једном са Немцима и плановима њиховог отпора. Нарешјење немачког команданта Југоист Ханса Густава Фелбера од 7. септембра 1944, управо у време комплекс борби око Зајечара, садржи и ове редове:

„... Несигурно држање Бугара, непријатељске акције од стране Румун већ најевљени покрети руских јединица преко Крајове у правцу Гвозде] врата приморавају на предузимање нарочитих мера на источној граници...

1. брдска дивизија генерала лајтната Штетнера, витеза од Грабенхофк потчињена непосредно војноуправном команданту Југоистока — брани сек^т Клисуре, 45 км ј. и. од Лесковца — тамо наслон на 2. оклопну армију преко Б^р Паланке, отприлике у потезу српско — бугарске границе, до линије Деб^л планина — Подгорац — Зајечар — Видин...

У одбрани Дунава потребна је уска сарадња са Дунавском флотило! инспектором службе за вађења мина. Треба формирати борбену групу „< шер" (седипгте штаба Паланка). Потчињени: командант одбране Бора, гр^п полицијског потпуковника Заупеа, коју је формирао у Прахову адмирал Ц Група „Ре". Командант одбране Гвоздених врата дуж јужне границе Дунава пук Српског добровољачког корпуса у Пожаревцу — углавном на употребу циљу обезбеђења дотурних друмова Петровац (на Млави) — Жагубица Зајечар. Задатак: одбрана сектора Тимока до ушћа, и дунава до Текије, ка^к садејство у затварању северног друма долине полазећи од јужне обале..."

Истог дана, 7. септембра 1944, а доцније, у вези са збивањем у Тимоч] Крајини у време борби за ослобођење Зајечара, Ханс Густав Фелбер, генер пешадије, као управни командант Југоисгока, износи у прегледу дејстав; Армијске групе Србије и следеће:

„... У међувремену су јаке групе Титових банди запоселе долину Тимок после жестоких борби заузеле Зајечар. Тиме је био прекинут једини упот] бљив пут за дотур до Дунава, као и попречна веза позади источног фронта, к^к је требало тек организовати... Као противмере, наређењо је довођење и п^к ледњих делова 1. брдске дивизије, коришћењем свих средстава транспорта њен нови реон, као и напад на Зајечар... Осшобођење Зајечара и друма за Б^р привремено је омугућило одлазак тамо концентрисаних 2000 страних радни 1200 рањеника и више стотина специјалиста из Немачке..."

На тај начин се септембарске борбе за ослобођење Зајечара и целе 1 мочке Крајине унеколико употпуњују и погледима „с ону страну" фронта.

Зона и линије укрштања праваца у источној Србији

ТАКТИЧКИ И ОПЕРАТИВНИ ЗНАЧАЈ ДЕЈСТВА 9. БРИГАДЕ

Обједињавање мањих партизаиских одреда источне Србије у Тимочки батаљон НОВЈ, без сумње представља квалитет који не би оправдао своје постојање да из себе није створио нови квалитет и постао база за даљу доградњу НОП-а у овом врло сложеном региону, како по географском положају, тако и по окупационом статусу. Са тог је аспекта једино и могуће ценити дејства групе батаљона а затим 9. српске народноослободилачке ударне бригаде, као и осталих јединица НОВЈ источне Србије, за чије стварање је ова бригада дала језгро кадрова.

Прва карактеристика 9. бригаде јесте, поред тактичких и оперативни значај задатака које је решавала, а што је уздиже из њених тактичких оквира, у којима би требало да буде према свом формацијском саставу. Оперативне задатке није извршавала само 9. бригада, већ и Тимочки батаљон, с обзиром на зону у којој је дејствовао, а још више на оперативни значај праваца који воде кроз источну Србију и повезује Тимочку са Моравском долином. Ти правци попримали су у датој ситуацији и стратегијски значај, што је потврђено при започињању коначног ослобођења Југославије 1944. године, као и при њеној окупацији 1941. године.

Нарочито то важи за правце у долини Нишаве (који од Софије, преко Пирота, изводи ка Нишу) и Црне реке (који од Видина, преко Зајечара и Бољевца изводи у реон Параћина). Сличан значај имају и правци Бор — Жагубица — Петровац и Неготин — Мајданпек — Пожаревац (који долинама Млаве и Пека најбрже изводе у долину Мораве ради дејстава ка Београду). Што је најбитније, сваки од ових праваца могао је послужити за преоријентацију главног удара оперативних снага, па су са рокадном пругом Ниш — Зајечар — Прахово увек били предмет разматрања сваке војне силе која са истока дејствује према Србији, посебно ка Београду. Довољно убедљив доказ били су догађаји из септембра и октобра 1944. при општем наступању Совјетске армије за ослобођење Европе од фашизма.

Окупатор је имао довољно разлога да у источној Србији сглатно држи јаке снаге, па му је свакако, стварање Тимочког батаљона било велика загонетка 1943. године. С тим у вези је и оперативни значај Тимочког батаљона у ситуацији каква је била при његовом стварању. Тај значај задржава и група батаљона, а још више 9. бригада до свог уласка у састав 23. дивизије. А онда, иако бројно четири пута јача од свог првобитног састава, она губи оперативни и поприма искључиво тактички значај, јер је сада у формацијском саставу оперативне јединице.

Да ли се ова трансформација може третирати одступањем од општих принципа употребе јединица или као неки феномен у војној доктрини? Не! То је једноставно резултат специфичности услова у којима је насгала и дејствовала 9. бригада.

*(Из књиге Ивана Цине Глигоријевића
„Девета српска ударна бригада“)*

ЈЕЗГРО БУДУЋЕ ЧЕТРНАЕСТЕ БРИГАДЕ

На дан 6. јануара 1944. године, пред полазак за Топлицу, издвојена је одреда „Миленко Брковић Црни“ група од 34 борца као језгро будуће 1 бригаде, на, од Бугара анектираном, подручју у Топлом Долу.

Из Озренског батаљона:

Јован Ђорђе Митић из Топонице; Милан Јеремић из околине Јагодш Драго Стојисављевић из Београда; Момчило Мома Вуковић из Ниша; Живој Цаја Крунић из Ниша; Љубиша Славко Поповић; Марица Бранка Васиљев* Ниш; Злата Стана Поповић, Лоцина — Алексинац; Милојко Милојков* Моклиште; Благоје Сава Цветковић; Велимир Веља Николић, Крупац; Стој Младеновић Стева; Видоје Вељковић, Врандол; Алексеј Горсков Ивановк СССР; Пјорт Мелоканов Ефимович, СССР; Љубиша Јовановић, Пирот; Д бривоје Миџорац Цурић, Топли Дол; Вјекослав Бојовић Ђорђевић, Топли Дс Ранђел Јоле Кузмановић, Топли Дол.

Из првог Тимочког батаљона:

Бранко Божидар Косгић из Перутине; Станко Гојко Дамјановић из Д брујеваца — Бољевац; Александар Хајдук Дамјановић, Добрујевац — Бољевац; Бранко Ненад Ђорђевић из Књажевца; Паја Тица Ђорђевић, Књажевац; В томир Тадија Милановић; Љубиша Бики Драгић; Војислав Мурат Шилегови Босанска Дубица; Фишер Бери Бернард; Петар Гарбус Вајда; Звонко; Новш Марип; Голуб; Љути.

Руководећи кадар ове чете — одреда чинили су: командир Јован Ђорђе Митић, политички комесар Милан Јеремић, заменик командира Драго Боси Стојисављевић. Са одредом су остали и чланови ОК КПЈ из Ниша Конр; Слободан Жилник и Косгић Бајеж Велимир...

Душан Грубанић Бех

По чему се човек познаје?

СВАКО ИМА СВОЈУ ЦАРСКУ ПОСТЕЉУ

„О томе како су партизани спавали — зна се. Међутим, неки су имг навике... Тако је Воја Јеленковић тражио увек неко повеће корито... Але) Станисављевић (из Вражогрнца) би се завукао у угао собе, па смо га прозв* Легоје Тошковић. Драгољуб Стевановић је увек спавао под столом. Кад „ноћивало" напољу, Добривоје Божић не би никад легао а да претходно сакупи суво грање да од њега направи лежај, па одозго суво лишће. Билс „специјалиста" и за спавање у покрету..."

Мирко Петровић

Строгоћа и мекоћа заједно

РАТНА ЛУТКА ОД МОСТА

Комесар Дивизије Сава Радојичић Феђа поручио једног јутра да *хи* дође секретар комитета. Нека журба, помислим и одмах се јавим.

Гледа ме он са пуно строгоће и пита:

„Знаш ли ти мост на Моравици?"

„Онај на пола пута Сокобања — Алексинац?", покушавам да омекиш атмосферу. „Дако не бих знао када сам га и ја рушио..."

„Је, сутра", рече комесар Дивизије и погледа у сат. „У 7 ујутро мора б) оспособљен".

„Ја се не разумем у мосгове..."

„Снађи се", каже.

Пронађем човека који зна посао.

Седнемо нас двојица у чезе, па право у Трубаревац и сакупимо Нар' ноослободилачки одбор, а одборници разумеју у чему је ствар и кажу да им грађу, све, и фењере за ноћни рад ... „Само немају ... неко дрво које мајсл тражи. Нема га у целом Трубаревцу. Али ... има га у суседном селу Рујевиц*

Одмах они пошаљу у Рујевицу по оно проклето дрво које замало да н поквари све. Фењери горе целу ноћ: стругање, закивање, лупа...

Ујутро у 7 долази комесар Дивизије Сава Радојичић Феђа и озаре гледа: МОСТ ГОТОВ ... Као лутка једна.

Душан Грубачић Бели

Људи и редоследи

КУЧЕ ОД ЈУЧЕ

Једна група младих људи из немачких радних логора побегла и чула да се у селу Сиге, пет километара од Крепољина, налази најближа партизанска бригада, Седма...

Потегну петоро њих и стигну пред кућу, где је био штаб једног батаљона. Испред куће, мало са стране, тројица деру овцу и черече је.

Један од њих погледа новодошлице искусним оком и пита:

„Да зар се сад долази ... када је скоро све готово? Где сте били јуче?"

А они туц-муц, Немци, страже, ето криви су и они сами што су закаснили.

Неко је то чуо у кући и отварају се врата:

„Упадајте, другови, добро дошли!"

Понуди их да седну и причекају док он не заврши нешто што је почео.

Узима малу писаћу машину на колена и за који тренутак заврши куцање свог извештаја под индигом.

„Ма, никад није касно ... такви нам требају... А шта вам је рекао онај што дере овцу?"

„Да пита нас то: где смо били досад?"

А човек са машином, за кога су после чули да је заменик комесара каже им:

„Е, тај што вас је питао, тај је дошао баш јуче: заробили смо га као четника и јуче смо га примили у наш Батаљон..."

(Испричано једне венери у Босни, у једној нетиДевете, када људи пожелеле да кажу нешто о себи.)

Размишљање о техници будућности

УВЕЖБАВАЊЕ У ПРАВО ВРЕМЕ

Девета се нашла под Авалом, према плану. Крај саме поште а уз саму пошту школа. Комесар батаљона Ика јавља се из поште и зове школу, где је Штаб.

И онда следи: ало, ало, ко је то? Је ли то заменик команданта батаљона Ђуро Поповић? А ко је тамо? Ја сам Ика Косановић итд.

„Да добро, комесару, што се јављаш телефоном када смо кућа уз кућу? И што тако званично?"

„Што се тако јављам?", пита Ика. „А тренинг? Увежбавање? Кад сутра добијемо канцеларије са телефоном и ти и ја, шта ћемо без вежбе? И још ако будемо на два краја Београда? Југославије?"

Ослобођење Неготина

ПЕТОРИЦА НА РАСКРШЋУ

Нас петорица добијемо наређење да будемо хитра пратња двојици ко морају у Неготин. Један је био Чеда из Чубре а други неки адвокат (да ли звао Таса, не знам?).

Кренули смо увече у рано јутро, све марширајући, стигнемо до манасти у Букову.

Обавили смо задатак и ја и четири моја друга не одолесмо жељи да за римо у Неготин. Мало по мало, улазимо све дубље у пусти град.

Згледали смо се:

„Па ми смо први у Неготину?!“

Било је јутро. Поставимо митраљез на раскрсници и чучимо.

Стигли су батаљони. Град, народ оживели су (искрено, не бих ни превише веровао петорици раноранилаца на раскрсници).

Милан Ђурђевић

Ништа без стручњака

ТАЈНЕ ВЕЗЕ МАЈСТОРСТВА

Догодило се у нашој Деветој да су, неким случајем, у чети за везу би скоро сви Свилајнчани (60 до 80 људи). Знали су све, развличили жицу к прави мајстори итд. Све сами телефонисти и радиотелефонисти... А водио је Веља из Неготина.

Најбоља чета за везу! То је знао и командант бригаде Чеда.

С друге стране, у чети противтенковских пушцака све сами борци из Голбока и Кусатка. На шест коња по две пушке, а на још шест муниција. Чета наравно, имала командира и комесара, али њено срце био је Мића, предрат коњички поднаредник.

Кад он каже: „Може“, онда може. Тајна је била у томе што је коње зна~~ла~~ душу и умео око њих као нико други. А Голобочани и Кусатчани слушали су без поговора.

Много година после завршетка рата, на прослави 30. годишњице побе над фашизмом, у разговору за ручком, неки Власи испричали су да у брига дуго нису говорили да су из истог села. Држали су се једни других, а када не погине, у њиховом селу одмах се знало ко је пао, када и тачно где је сахрањс

Али били су добри борци — као и сви у Деветој.

У свакој бригади постоје неке унутрашње везе меду људима и неке ма тајне и својства у корист и војске и појединаца.

ПРЕКО ДРИНЕ ВОДЕ 'ЛАДНЕ

Из Дневника

ПРЕЛАЗ ДРИНЕ И ХАЈНЕОВА ЛОРЕЛАЈ

У времену од 19 — 22. децембра 1944. године наша бригада прелази Дрину у дрвеним чамцима на весла, између Братунца и Дрњаше ка Зворнику.

Мој 4. батаљон прелази ноћу, митраљесци нам обезбеђују прелаз, а не знамо шта нас чека на другој страни. Нада и ја се не одвајамо. Ужасно је хладно. Тишина је нестварна. Само повремено пуккета дрвеће и грање од хладноће. Чује се шум таласа Дрине. Лагани ударци весала наших чамаца.

А онда, Нада, која је увек најхрабрија, у нашем чамцу почиње тихо да певуши Хеинеову Лорелај:

„С вечери тужне кад певаш у мом наручју,
чујеш ли мисао моју која те лагано прати...”

Ја јој се придружујем. Остали, можда, не разумеју шта ми то певамо. Можда разумеју Немци, ако нас чекају с друге стране Дрине и који нас држе на нишану, јер је ноћ месечине и све се види као на длану.

По изласку из чамаца трчимо до краја ноћи; по строгом наређењу трчимо без речи, без било каквих шума, кашљемо „у капу”. По снегу као да летимо. Трчим вуненим чарапама, јер су се моје скијашке гојзерице, у којима сам дошла у партизане, одавне распале, а за моју ногу број 37 тешко је наћи ципеле. Сутрадан, у предаху, другови ми праве неку врсту опанака. Од исечених комада јагњеће коже облажу ми ноге, везујући кожу опутом. С унутрашње стране је крзно, а споља је кожа, која се клиза на снегу. Очајна сам. Топло ми је, али тешко корачам и бојим се да не изгубим везу са колоном, што би било катастрофално.

Ујутро рано пролазимо кроз спаљену и порушену Дрињачу.

Сека Мишевић

Дрина само привремена препрека

РАТНА ПОШТА ПРВЕ КЛАСЕ

На десној обали Дрине, на српској страни, идући за трагом бригаде, много очева, мајке бораца, понеки деда са шареницом, пресвлаком, чарапама, храмом, из Тимочке Крајине или Поморавља, нису досиггли борце. Преко се није могло у ратном времену. Једина права нада били су курири. Њима је додавано и писмо и завежљај са понудом.

И да знате, негде око Светог Саве, 27. јануара, на путу од Градачца до села Бијела појавили су се у Деветој први пакети и писма...

Сенке у ноћи

ПУЦЊАВА СА СРЕЋНИМ КРАЈЕМ

У маршу ка Тузли, Девета је заноћила у једном селу и борци су се разме тили по домовима. Био је први, други јануар 1945. Настала је узбуна у једн кући, после у целом селу. Један домаћин је први почео:

„Нека војска опкољава село... Шуњају се. Попалиће нам куће, изгореће сви”.

Бригада је брзо била спремна, пажљиво заузела положаје. Напољу ј заиста нека тиха војска кренула у опкољавање.

У ноћи, није било друге: сенке су почеле да траже сенке. Насгао је I неким месгима и блиски сусрет.

„До где ви?”

„Није важно... Ко сте ви?”

После кратког ћутања борци Девете су се јавили:

„Ми смо Срби!”

Сенке из друге сграни ноћи одговориле су пуцњавом.

Настао је пакао. Борбе нема без повика, псовки, и они су увод у жеш! обрачуне. Овога пута, међутим, повици су били увод у тишину и мир. ПоказаJ се да се насупротив Деветој нашла партизанска Седамнаесга муслиманска бр] гада...

„Дшто не рекосте да сте партизани? А што ви не рекосте?”

Приређена је заједничка вечера за оба бригадна пгтаба.

Сутрадан, заједнички ручак за све борце.

У часг госгију из Србије у име госгопримсгва, домаћини су прекршш нека своја правила и обичаје, и пред борце Девете изнели прасетину...

Гладна војска и снабдевање

НИЈЕ ЛАКО ПОСТАТИ ОФИЦИР

Бригада је стигла у Босну, на Мајевицу и војска нема шта да једе. Повш на интедента Миленка Благојевића (који је дошао из неке босанске бригаде а он се брани да ће снабдевање бити боље када се уведу магацини.

Фоча му мирно каже:

„Ако убрзо не доћеш до изражаја сменићу те...”

ако решим ствари, хоћеш ли ми дати чин официра?”

„Ти да решиш ствари?! Добро, даћу ти”.

... Ускоро јавља се Благојевић, сав важан:

„Мобилиши ми двадесет кола”.

„Дшта ће ти ?”

„Треба ми”. Лице му озбиљно.

Добије он двадест кола и враћа се пуним товаром хране... не за бригаду већ за целу дивизију.

Фоча незна шта ће. Погледа га оштро.

„А не, узвраћа Благојевић, ништа није отето... А донећу још, колик треба.”

„Одакле ти, човече?”

„Де л* важи... официрски чин?“

И објашњава више пута критиковани Миленко Благојевић да је срео неке своје сељаке и да су „нагазили“ на скривене и пуње магацине неке непријатељске паравојске. Чим је испразнио кола, кренуо је назад.

Официрски чин му није измакао.

Порука са фронта родном крају

НЕ БРИНИТЕ ЗА СВОЈЕ

Један од бораца, комуниста, који су оставили свој траг у антифашистичкој борби, јесте Душан Ковачевић Коле. Био је на разним дужностима. Приликом ослобођења Зајечара био је помоћник комесара Седме бригаде, а краткотрајни и први командант места у Зајечару.

Са положаја код Чачка, усред борби са немачком групом армије „Е“, 21. новембра 1944. Душан Ковачевић Коле, партијски руководиоца Седме бригаде, упутио је у име Штаба бригаде проглас Тимочанима и Крајинцима:

„...Наше поносне бригаде, 7, 9. и 14. у саставу 23. дивизије, бригаде које су створене од ваших синова, још увек воде непрекидне борбе... Синови Тимока и Крајине, стари борци прекаљени у многим биткама још увек су сгуб наших славних бригада у чије редове свакодневно пристижу хиљаде нових... Вама који сте остали тамо да средите наш од непријатеља и издајника унесрећени крај, поручују борци Тимока и Крајине, па све до Мораве, да уложите све од себе да би наш завичај опет ускоро процветао...

Родитељи, браћо и сестре, не брините о својим борцима, они ће водити битку до коначног уништења немачког фашизма...

Нека вам увек, свуда и у сваком раду буде подстрек наша борбена парола: „Све за фронт — све за победу“.

Овај Проглас објављен је у листу „Тимок“, а у форми плаката, излепљен је у градовима и селима Тимочке крајине.

КО СУ АУТОРИ ТЕКСТОВА У ЛИСТУ

„ДЕВЕТА БРИГАДА“ БР. 1—2, 1945.

Срђан Петровић био је лектор свих издања Југословенске народне армије и њеног Издавачког завода укључујући и Војну енциклопедију. Уживао је углед једног од најбољих зналаца српског језика у Београду. Професори Љуба Вељковић и Станко Рисгић били су директори познатих београдских школа. Ђорђе Вељковић и Лазар Јаничић директори банака, међу којима и Светске банке за развој у Вашингтону.

Аутори песама су познати сликар Бранко Омчикус и арх. Слободан Комарина. Чланак о годишњици Бригаде написао је политички комесар Недељко Тошовић Фоча, који је међу првима ударио темеље познатом „Југопетролу“. На текстовима је радио и дугогодишњи економски представник наше земље у иностранству Марко Жикић. Лисг је илустровао борац и београдски матурант Хари Штајнер. Кад је отишао у Израел постао је познати архитекта. Подносећи захтев за специјалну пензију намењену у Израелу учесницима борбе

против фашизма, Штајнер је тражио фотокопију листа „Девета бригада“. Ов примерак са његовим илустрацијама имао је карактер потврде и био је уз изја! довољан за добијање пензије и статуса борца против фашизма.

У овом броју листа „Девета бригада“ објављена је и песма Бригади, чи је аутор био пуковник Тадија Марковић — Андра. На једној од седница реда: ционог одбора Тадија Марковић је први пут казивао како је до те песме дош. у току једне ноћи под светлом петролејске лампе на положајима под Озрено]

Већи део прилога преузет је из батаљонских па и четних листова и ба тена. Текст о пегавцу који је припремила Вукосава Сека Мишевић имао карактер апела и едукације. Вукосава Мишевић је, иначе, познати коле: ционар народне грнчарије и одевних предмета. У београдском Етнографске музеју постоје посебне просторије са експонатима које је прикупила Вукоса! Сека Мишевић и поклонила их Етнографском музеју Србије.

Босиљка Јеленковић — Ђукић, борац из Књажевца

ЖЕНА СА ШЕСТ ЖИВОТА

Преласком у Босну, у сталним акцијама, Девета је 18. фебруара 194 имала поновни судар са четничким јединицама. Тада је рањена у ногу 23-ог дишња партизанка из Књажевца Босиљка Јеленковић. Заједно са остали рањеницима на носилима је пренета у покретну брИгадну болницу. Тако < нашла у оној несрећној ситуацији, у којој су, због слабог обезбеђења, пре! залеђене реке Тиње четници упали у болницу и извршили општи покољ , тешких рањеника.

Босиљки су прислонили пушку на уста и одјекнуо је пуцањ.

После неког времена младој партизанки вратила се свесг.

„Осетила сам да ме неко вуче за ноге“, причала је касније а њену живот! причу, поред осталих, упамтио је Босиљкин сестрић Боранин Иван Тоши „Отворила сам очила и видела неке сељаке и више наоружаних људи. Ваљда < сахрањивали мртве. Жива је — чула сам кроз бол“.

Као игго се доцније утврдило, испаљени метак у усга прошао је кроз вра без смртне повреде. Крв се ледила на хладноћи и то је, изгледа, Босиљ! спасило. Али и нога је била тешко повређена...

Међу наоружаним људима и сељацима настало је погађање. „Дедино је 01 осгала жива“, говорили су. Хтели су да је убију, али сељаци, бојећи се да ће < партизани вратити, били су за то да се рањена партизанка однесе у Брчко, г; постоји болница и да се преда Немцима.

Немци су је сместили у Градску болницу. Лечила су је два лекара.

„Били су то“, сећала се Босиљка, „др Краљић и др Викић. Чудили су < како сам остала жива, али сам видела да не верују да ћу преживети... Рекла са им: 'Хоћу да живим'⁴“.

У међувремену, из Девете бригаде стигла је весг у родни Књажевац злоделу које је учињено у партизанској болници у Босни. Обављена је сш болична сахрана, пггампане су Босиљкине умрлице, у ковчег су сгављене ње! ствари, вод војника испалио је почасни плотун.

У Брчком, у болници, лекари су, захваљујући и борбености саме Босиљк успели да сузбију гангрену, која је била захватила рањену ногу. Али то још ни био спас.

Једнога дана затутњале су немачке чизме по болничким ходницима: отерали су све рањене партизане, а Босиљку понели на носилима — на стрељање, мало даље од болничког круга. Када су спустили носила уза зид, још једна срећа за девојку: запраштали су митраљези ослободилаца око болнице. Лечење поново спасене Босиљке у истој болници насавили су партизански лекари, међу којима је био и доктор Исидор Папо.

После неког времена, борац Девете српске ударне бригаде Босиљка нашла се поново у животној опасности, али друге врсте. Обзиром на њено знатно побољшано стање, лекари су одлучили да је евакуишу за Београд. Међутим, у савском пристаништу у Брчком било је много рањеника, нису могли сви да стану у брод. Босиљка, на носилима, уступила је место тежим рањеницима и болесницима... Сутрадан је чула стравичну вест: брод са болесницима налетео је на немачку мину и нико се није спасио.

... Да не причамо какав је био дочек у породици и како су сузе квасиле лица Књажевчана и многих Борана.

Касније је Босиљка Јеленковић, удата Ђукић сазнала да је један од људи који су је спасили „треће смрти“ био човек по имену Туњо Лацић из села Доња Скакава у Босни. Партизанка Девете бригаде Босиљка Јеленковић Ђукић живела је до 1994. године. Живела је храбро, весело, активно до своје 71. године у Књажевцу.

(Пренето и скраћено, према непотписаном гланку, објављеном у „Борским новинама“, број 6, од 8. јуна 1995. године)

Ни крив ни дужан пропушио ЦИГАР ДУВАНА И ЦАК ДУВАНА

Поред командира, комесара и санитарског референта, најважнији човек је економ. Радисав, пружни радник из села Кусатка, где је пола света живело од железнице, био је баш такав економом — као да си га по слици тражио! Стизао је где нико други не би, и доносио у чету што су други могли само да сањају. Радисав Кусадак, како су га из милоште звали (нико му није знао презиме а име села као да је сложено из „кусати“ и „сладак“), набављао је и за коње и за људе Чете противтенковских пушака и птичје млеко.

И, дабоме, никада није причао како он то постиже.

Али, једном, у Босни, пожалио се шта му је најтеже.

„Ходам и питам тако човека, у путу, колико је далеко то и то место или та и та кућа, где треба нешто да узмем, а они мени увек: 'Ту је, нема ни цигар дувана!'“

У почетку сам веровао — човек воли да му је нешто под носем — а после сам одговарао: ⁴К⁴ брата те молим, осгави тај цигар — дувана, кажи лепо: цак дувана па да ми буде лакше... Ја и иначе не пушим!“

Радисав Кусадак се после рата вратио својој железници, стекао велику породицу, сгигла је пензија, унuci израсли...

И да не заборавимо: у међувремену је пропушио...

Маркова дипломатија

ХОЦА О ОСМОМ МАРТУ

У долини Спрече стигла директива као врата: да се у варошици Пурач поводом Осмог марта одржи свечаност са предавањем. Ко да одржи пр давање? Прег на чело и размишљај. Знано се да у Пурачићу постоје активис Народног фронта, учитељи, локална партизанска стража, напредне девој или грађанке, како се то онда говорило. У Пропагандном одсеку Девете поче су да пљуште идеје. Али свакој непго фали. То није то!

Гледају у Марка а он једини ни збори нит⁴ ромори. Марко Жикић увек био сталожен, прибран, лепо одевен — само пгто на енглеску блузу није вез кравату.

„Ја мислим“, тек ће он, „да уводно слово треба да одржи... месни хоца.“

Људи направили лица као кад би се рекло да пушкомитраљецац треба изведе... балетску тачку на свечаности.

Али Марко Жикић се не да: оригиналност, ефекат, треба да се проба. спроведе оно што је наумио. Сваке вечери где је био Штаб, а и Пропаганд] одсек, ишао је пешице у Пурачић и враћао се касно у ноћ.

Дошло време: Осми март, основна школа у Пурачићу пуна до последњ места. Уз светло петролејке старији човек, угледан, почео је да говори као, не чита оно пгто је имао написано. Двадесет минута!

Честитке хоци са свих страна. Босански другови, позадински раднии били су више него задовољни. А ефендија је само рекао:

„Хвала Алаху, пгто ми је послао овог човјека“, (и показао на Марка).

... Прошло је време и једном у Словенији Марко објасни „тајну“. Са тајући се ноћима Марко је припремао текст, а хоца му је заузврат причао ш у Корану пише о пажњи човека према жени.

А кључић загонетке је био у томе, што је Марко сазнао да је хоца **ИМ** кћер у партизанима, негде са пролетерима у Крајини. Они су о томе ноћш причали. Марко Жикић је после рата био ретко искусан и успешан економис вичан преговорима.

Исправка без закона о штампи

БУДУЋИ МИНИСТАР КАО ПОМИРИТЕЉ

У листу који је издавао Пропагандни одсек 23. дивизије и уређивао Дутиш Витас Павле, у редовној рубрици ВЕСТИ СА РАТИШТА, објављен је прик; једне борбе око раскрснице Срнце. Из тога приказа није се најјасније видело * је заслужнији за протеривање четника са раскрснице: борци Прве чете Друг< батаљона Девете или Прва чета, односно један батаљон Седме бригаде?

Лесге да је најважније да је непријатељ протеран, али правда је правда Штаб Девете стигла је делегација бораца: тражимо подршку за исправку.

Мало по мало - укрсгили су речи (копља?). Пропагандни одсек Девете Пропагандни одсек Дивизије. Скоро да су и „ноте“ размењиване. Павле Витт није попуптао. Лежеран и увек центлменски настројен, тражио је пута и н;

чина да се све реши без великих речи. И тај човек са смислом за помирење, ведро осмеха и лепе дозе ироније, смислио је и рекао две важне ствари:

„Дрво, морамо да изиђемо из пропагандних одсека и, друго, ако се слажете, послаћемо једног „неутралца“, репортера из Четрнаесга бригаде да напише текст о обе чете? Он ће провесги неколико дана у обе чете и рећи, по оној Вуковој пословици: бобу боб, а попу поп.“

Речено — учињено. Репортер је био Боривоје Јелић из Пропагандног одсека Четрнаесте и написао је — праву бомбону...

СТИШАЛА СЕ ГУЖВА, СТРАСТИ, РАТНИЧКИ ПОНОС. ПРОЦВЕТАЛО ДРУГАРСТВО И ИСТО ТОЛИКО И ВИТАСОВ ОСМЕХ.

... А репортер Боривоје Јелић је дуго година после био Савезни министар за финансије и привреду — где је мирио завађене привреде и сукобљене интересе братских социјалистичких република.

Из Чете противтенковских пушака

КОЊИЧКИ НАРЕДНИК МИЋА

Да нису Руси дали противтенковске пушке и да у Бригаду није дошао наредник Мића из Голобока крај Смедеревске Паланке, не би било тако убојито оружја које је пробијало утврђене бункере, средњевековне куле и аустроугарска утврђења, па чак и оклопе на блиндираним колима у крстарењу унском пругом.

Угледни домаћин из Голобока, резервни коњички наредник југословенске војске по законима Краљевине морао је увек у штали да има коња и у кући сабљу и карабин. По мобилизацији за НОВЈ, кад је дошао у Прањане код Чачка, одмах је тражио да види коње у Чети противтенковских пушака.

И тако се Мићи допали коњи, а командир Чете Срећко Симовић (кога су и даље звали Брка, иако је после Београда скинуо своје велике бркове), био је презадовољан што је добио таквог znalца који ће о коњима водити рачуна. У знак признања Мићу нису звали у Чети другачије него: коњички наредник, иако тај чин није постојао као што ни Девета није била коњичка јединица.

На сваком засанку Мића прилази сваком од двадесетак коња натоварених противтенковским пушкама, и тешко оном борцу који држи улар, а са коњем нешто није у реду.

Кад чета уђе у неко село, Мића је говорио: „Прво иггале, па онда конак за војску!“

Неки пут, као у Градачцу, на пример, улицама пролази чета, а Босанци, нарочито Муслимани, мераклије на коње, дивили су се нескривено њиховој блиставој длаци и очешљаним гривама и реповима да им равна нема.

Војска би тада певала најпре:

„Ову чету Брка спремо⁴о, на Немачку да идемо...“

Па би онда додавали:

„Ове коње Мића спрем⁴о, на Немачку да идемо...“

После рата, наредник Мића и његови земљаци подигли су усред Голобока, споменик Деветој бригади и њеним палим борцима из тог села.

Како ословити уметницу?

ГОСПОЋИЦА БЛО

Душан Витас Павле јавио је телефоном из Дивизије: „Стиже вам Ку турна екипа Генералштаба“. Срђа Петровић из Пропагандног одсека Девет док се чланови Одсека још нису распршили по батаљонима и четата на Озреном, где се Бригада одмарала, сагињући се да главом не закачи рагасг собе, где су били осгали пропагандисти, овако је весг пренео:

„Знате ли да долази Љубинка Бобић?“

Сви су били обрадовани, а као и затечени.

Онако висок, прав као свећа, увек чист као да је изишао испод туша, наочарима крупних оквира, запитао је:

„Дако ћемо је ословити: госпођо Бобић? Другарице? Или: госпођице?“

Таман му се учинило да је пронашао решење, јер она, чим долази Бригаду, постаје део нас, другарица партизанка, увидео је да не може тако. Кг гимназијалац гледао је као Нушићеву „Госпођу министарку“, знао је да подоста старија од већине бораца. Како онда?

И као што бива, не прође дан два, глумци, хор и оркестгар бануше Бригаду. Дошли из Тузле, па у колони, један по један, право пред Пропагандн одсек. Води их капетан наше војске Салко Репак, глумац и члан Националн« казалишта Југославије, основаног у Јајцу.

Појављује се и Љубинка Бобић, са цигаретом међу прстима.

„Еј> момци, ко има шибицу да ми запаци цигару?“

Срђа, задужени домаћин, разлетео се. Али утом искрсне Недељко Топш< вић Фоча, дипломац прве генерације Економског факултета у Београду, пол< тички комесар Бригаде, који се није одвајао од цигаре.

„Бујрум, запалите, госпођице Бло“, каже и пружа јој жар своје цигарет«

Велика уметница је поскочила и одједном загрлила Фочу.

„Свака ти част, господине официру, што ниси заборавио да сам бш< госпођица Бло и да сам је ја написаЛа...“

Док су Љубинка и Фоча причали и тапшали се повремено по рамену ка< старе другарчине, Срђа је скинуо наочаре, пажљиво их обрисао и вратио. „Д< кад смо ово пребродили, све ће одсад бити лако“.

Кад Срђа Петровић тако ради са наочарима, знало се да ће све што к< после тога урадити, бити за памћење.

Таква је била и цела приредба. Цео боравак госгију био је, заисга, з< памћење.

...У пролеће под Озреном, госги из Београда, отишли су онако како как< су и дошли: у колони, један по један. Док су замицали према прузи на Спреч< дуго су махали Срђи, Фочи, Бригади...

Позиве бирамо, али и они нас бирају

УЧИТЕЉ ЉУБА

Љуба Вељковић, младић из Заграђа код Зајечара, није био учитељ, а многи су га знали баш као учитеља. До доласка у Девету никога није чак ни учио. Али човек једно снује или не снује, а Бригада одлучује... Ако не ни Бригада, живот то чини...

Једноставно је завршавао гимназију, постао скојевац, а у Другом батаљону пушкомитраљезац, у првој чети политички делегат, а после Тузле и политички комесар.

Тада се Љуба или Љупче, како су га звали, прочуо као политички комесар у чијој чети од Жагубице па до Тузле није више било неписмених.

Спавао је са капом на глави, а спавао је кадгод би уграбио прилику. Људи су се гуркали кад би видели да и у маршу уме да одрема. И тек се одједном прене и првом свом „ђаку" кога опази, довикне:

„Покажи ми шта си написао!"

Укратко: у Бригади се маршовало, стражарило, пуцало, гинуло, напредовало, бежало, певало, ћутало и... учило. #

Новог борца, добровољца или мобилисаног, Љуба одмах пита:

„Умеш ли да читаш? Знаш ли да пишеш?"

И већ према одговору, одмах улази у Љубину бележницу. Нема му мира све док не научи. Борци су постајали извиђачи, аутоматичари, пушкомитраљесци, снајперисти, десетари, водници, командири и комесари — али Љуби је било најважније да су научили да читају и пишу.

У Бригади није било чете ни вода у којима није био по неки Љуба. Били су то гимназијалци, одлични ученици основних школа, отресити момци са села или рударски помоћници, минери. Они су водили курсеве који су почињали у Прањанима и трајали све до Ајдовшчине. У билтенима, четним новинама, заповестима, објављивани су резултати — ко је описменио више бораца.

Сви у Бригади који су то радили знали су добро Љубу. Било у предаху, у покрету, или у борби, Љуба је свако јутро облицају своје „ђаке", пропитивао их и понепошто уписивао у своју чувену бележницу.

А када је Бригада дошла у Ајдовшчину и нешто касније у Илирску Бистрицу, Љуба Вељковић их је водио у биоскоп. Филмове је пуигтао његов „асистент" Авдо, који је са Деветом ишао од Дервенте.

После рата, неко би упитао Љубу, у оживљавању сећања:

„Добро, Љубо, јесу ли они разумели нешто у тим заробљеним италијанским филмовима?"

„Језик нису", одговарао је Љуба.

„Да... онда?"

„Па... онда, могли су да напишу кући и писали су да су били у биоскопу, и да су понешто, ипак, разумели од филмске радње... Зар је то било мало... за почетак?"

Иначе, после рата Љуба Вељковић је завршио Филозофски факултет и био познати директор познате основне школе у Београду.

...Било је нечега, не само код Љубе, већ и код других, што је живот у Деветој — и не само Деветој - не ретко одређивао непосредну човекову будућност и позвање.

Срећна иницијатива IV батаљона

ЛИСТ „НАШЕ ЗДРАВЉЕ“ 1944 -1945.

Одлучили смо да покрејемо лист који би обрађивао теме из нашег санитетског рада.

Имале смо срећу да је у наш батаљон дошао и Иво Драшкоци, сгуде! права из Београда, који се раније бавио издавачким послом. Нада је **кумова** листу и добио је име „Наше здравље“. Иво је дао решење насловне стране, ко смо одмах усвојили, заједнички смо правили садржај, који је, усгвари, вер! одсликавао наше здравствене проблеме, живот и рад у батаљону. На крају усвојена и забавна рубрика, где је редовно штампан рапорт — врабац, ук] штене речи, ребуси и пословице, које се односе на чување здравља. Лист излазио месечно. Изашло је пет бројева. Почели смо са 15. новембром 1944 године, а последњи, пети број, изашао је 15. априла 1945. године. Набавили с^ неки стари шапирограф и потребну боју. Веома често нам је било лакп направити садржај листа, јер смо сви били одушевљени сарадњом, али је скол увек било проблема око штампања листа. Негде у Босни смо један број радш под кишом куршума и мокре листове извученог броја, заједно са шапирогр фом, вукли у ђебету, све док нисмо били у бољој ситуацији да листове осушим сложимо и поделимо борцима.

Садржај листа био је разноврсан: писало се о раду здравствених одбо[које смо формирали да би кроз предавања и разне информације помогл борцима да схвате значај одржавања личне хигијене, како помоћи себи другима код рањавања, како познати пегавац, како се чувати од трбушног тифуса, шта значи вакцинација, дезинфекција, како помоћи народу у здравственом просвећивању.

Код прављења листа, као и у раду уопште, много нам је помогла књиж „Народни лекар“, коју смо узели из лекарске куће у Прељини.

Поред листа направили смо и пет плаката мањег формата са порукама цртежима на тему пегавог тифуса (три варијанте), трбушног тифуса и шуг. Ове плакате смо обавезно лепили по зидовима кућа ослобођених градова села.

Лист је престао да излази када је бригада напустила Босну, када се изменио начин ратовања и тиме и проблеми у санитетској служби.

Сека Мишевић